

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LITERATŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

TOMA MIKALAJŪNAITĖ
Lietuvių filologijos specialybės IV kurso studentė

Jurgio Kunčino romanas „Tūla“: postmodernizmo link

BAKALAURO DARBAS

Darbo vadovas
doc. dr. Gintaras Lazdynas

Šiauliai 2010

Turinys

I. Įvadas	3
II. Jurgio Kunčino romanas „Tūla“: postmodernizmo link	8
1. Gyvūno simbolis kaip veikėjo vidaus atspindys.....	9
1.1. Šikšnosparnio ir vilko simbolių paskirtis	10
1.2. Vienatvė – postmoderni realybė	12
1.3. Bohema – įsivaizduojama realybė.....	13
2. Lietuviškosios sąmonės raiška	14
2.1. Nakties ir dienos priešprieša.....	15
2.2. Laidojimo tradicijų svarba.....	17
2.3. Kaimo ir miesto dvasia	19
3. Magiškasis realizmas kaip postmodernios dvasios padarinys.....	20
3.1. Magiškojo realizmo tradicija „Tūloje“	22
3.2. Magiškojo realizmo bruožai	23
3.3. „Tūlos“ ir magiškojo realizmo kūrinių panašumai.....	23
3.4. Šikšnosparnio motyvas – magiškojo realizmo bruožas romane „Tūla“	25
4. Kalbinės formos romane „Tūla“	26
III. Išvados	30
IV. Santrauka	32
V. Literatūra.....	34
VI. Anotacija	38

I. Įvadas

Literatūrinė postmodernizmo srovė susiformavo Vakarų Europoje, Vokietijoje. Slavoj'us Žižek'as rašo, kad „terminą ‚poststruktūralizmas‘, nors jis žymi prancūzų teorijos kryptį, išrado anglosaksai ir vokiečiai. <...> Habermasas diagnozuoja, jog poststruktūralistinis dekonstrukcionizmas yra dominuojanti šiuolaikinio filosofinio postmodernizmo forma“¹. Terry'is Eagleton'as mini, kad „postmodernybė – tikroji mūsų laikų filosofija, <...> kadaise revoliucingu Vakarų intelektualų pasaulėžiūra“². Lietuvių literatūros kritikė Elena Nijolė Bukelienė rašytojo Jurgio Kunčino romaną „Tūla“ apibūdina kaip postmodernų kūrinį, pabrėždama, kad „vientisumą praradusio žmogaus bejėgystės, intelektualinio nuovargio, depresijos ženklas yra fiziologinių funkcijų, instinktų hipertrofuotas sureikšminimas“³. **Bakalauro darbo tema** yra Jurgio Kunčino kūrinio „Tūla“ ryšys su postmodernizmu. „Tūloje“ pagrindinis veikėjas mutuoja (kinta) į šikšnosparnį, kalba ironiškai, jo bohemiškas gyvenimo būdas artėja šizofrenijos link. Visa tai yra postmodernizmo požymiai, kuriuos išskyrė Ihab'as Hassan'as. Nepaisant kai kurių giminingų bruožų, romanas „Tūla“ nėra grynai postmodernus kūrinys.

Dar būdamas devyniolikos metų amžiaus Balys Sruoga suprato, kad „pas mus pirm tautinės dailės atsirado dailės ‚principai‘... Principai ne savos, tautinės tvėrybės pagimdyti, bet iš svetimų skolinti, tankiai gal gerai neatjausti, o kartais gal ir visai suvokti, suprasti“⁴. Tuo norima pasakyti, kad lietuvių autoriai nevykusiai kopijuoja užsienio šalių rašytojus, nesąmoningai atsisakydami lietuviškos tapatybės. Tai neleidžia plėtotis lietuvių literatūrai dėl to, kad lygiuojamasi į svetimą Vakarų Europos mentalitetą, savąjį paliekant nuošalyje.

Dar 1932 metais Julijonas Lindė-Dobilas, pirmojo lietuvių socialinio ir psichologinio romano autorius, griežtai sukritikavo „ragelių ir raliavimo“ išaugintos kartos siekiu kopijuoti modernistines Vakarų meno kryptis. Žvelgdami į „Tūlą“ Lindės-Dobilo akimis galėtume pasakyti, kad ir „Tūla“ postmodernus kūrinys galėtų būti tik tuo atveju, jeigu rašytojo dvasia būtų sukaupusi postmodernizmui būtiną technikos amžiaus patirtį. Tačiau kažin, ar tokia patirtimi gali pasigirti rašytojas lietuvis. Poetų keturvėjininkų apdainuota mašina gali pasilikti, „bet ne kaip mūsų dievukas ir auklėtojas, bet kaip priemonė, leidžianti mūsų dvasiai lengviau plėtotis“⁵. Lietuvių rašytojams būdingas sekimas užsienio autoriais. Pamėgdžijojamas intertekstualumas, laisva rašymo maniera. Tikimasi, kad Vakarų Europos kūrėjams artima forma pakels lietuvių literatūros lygį. Bet tai tėra tuščiaaviduris karkasas. „Ne žmogus turi būti išsprautas į tam tikros idėjos rėmus, bet jis pats, jo

¹ Žižek'as S., „Nepadorus postmodernybės objektas“, *Post/modernizmas*, K., 2006, p. 25.

² Eagleton'as T., *Įvadas į literatūros teoriją*, V., 2000, p. 238.

³ Bukelienė E. N., *Proza ties tūkstantmečio riba*, K., 2004, p. 6.

⁴ Sruoga B., *Verpetai ir užuvėjos*, V., 1990, p. 54.

⁵ Lindė-Dobilas J., *Į slėpiningąjį dvasios pasaulį*, V., 1996, p. 122 (toliau bus cituojama iš to paties veikalo, tekste nurodant puslapio numerį).

dvasia turi sau formų susirasti“ (p. 350). Rašytojo (subjekto) dvasinis turinys sukuria savęs vertą kūrinio formą (objektą). Taip subjektas tampa tapatus objektui. Jeigu kūrinio žanras yra romanas, tai jį parašiusio žmogaus dvasia turi būti pakankamai brandi. „Ne materija duoda dvasiai formas, bet dvasia pati susidaro jas sau“ (p. 345), teigia J. Lindė-Dobilas. J. Kunčino kūrinį galima vadinti artėjančiu postmodernizmo link. Tai panašu į sekimą, kuris rodo dar nesusiformavusią, savo vidiniu turiniu nepasitenkinančią kūrėjo dvasią. Pavyzdžiui, Saulius Tomas Kondrotas romane „Žalčio žvilgsnis“ išsaugo mitinę lietuvių tautos sąmonę. Jame yra „žaisminga, neafektuota retorika, daugiaprasmės metaforos, ironija, krikščioniškų ir pagoniškų mitų, simbolių, įvaizdžių sintezė, archajiški, magiški užkalbėjimai“⁶. S. T. Kondroto romano, kaip ir „Tūlos“ negalima ir nereikia priskirti jokiai literatūros srovei: „1981 m. pasirodžiusį Kondroto romaną *Žalčio žvilgsnis* neįmanoma įstatyti į iš anksto nustatytus rėmus“⁷.

Terminas postmodernizmas pirmąkart pavartotas charakterizuojant Vokietijos dailininkų judėjimą. Dabar jis suvokiamas kaip visos Vakarų Europos dvasios raiška. Bet pats postmodernizmas yra vokiškos prigimties. Sau priskirti postmodernistinį mąstymą mėgina ir prancūzai. „Postmodernizmo sąvoka yra ne tik jėgos, galios simbolis. Ši sąvoka gilina mūsų jautrumą skirtumams ir skatina tolerancijos augimą“⁸. Norima pasakyti, kad postmodernizmas universalus ir gali reikštis bet kurioje valstybėje. „Skyrimą tarp ‚prancūziškojo‘ ir ‚vokiškojo‘ postmodernizmo variantų pasiūlė pats Welschas. <...> Postmodernybė jam veikiau yra istoriosofinis kultūros būvis“⁹.

Ne tik prancūzai nori būti postmodernūs. Literatūros kritikė Elena Nijolė Bukelienė J. Kunčino romaną įvardija kaip artėjančią postmodernizmo link. Bet kaip pamatysime vėliau, J. Kunčino romanas nepelnytai vadinamas postmoderniu, nes, pasak Ernest'o Gellner'io, postmodernizmas yra susijęs su Vakarų Europos literatūra. Šią literatūros srovę jis apibrėžia, kaip „tam tikrą subjektyvumo isteriją, pranokstančią ‚Joyce‘ą, Hemingway‘ų, Woolf et al.‘, kurie <...> buvo per kuklūs: jų ‚vidinio ir išskirtinio subjektyvumo pretenzija <...> kilo iš normalios kalbos bei tapatybės ir kartu laikėsi jų nuošaly“¹⁰.

Daugelis postmodernizmo tyrinėtojų pastebi, kad postmodernizmas yra modernizmo tąsa. „Svarbiausią filosofinį turinį postmodernizmo sąvokai suteikė ir ją visuotinai išplatino antiracionalistines filosofijos tendencijas sustiprinusi J.-F. Lyotard'o plačiai nuskambėjusi knyga *Postmodernus būvis: šiuolaikinį žinojimą aptariant* <...>, kurioje buvo plėtojamas požiūris, jog

⁶ Šiuokščius V., *Mitopoetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija*, V., 1999, p. 131.

⁷ Gražytė-Maziliauskienė I., *Idėjų inventoriųs*, V., 2004, p. 144.

⁸ Owens C., „The Discourse of Others: Feminists and Postmodernism“, *The Anti-Aesthetic. Essays on postmodern culture*, Seattle, 1989, p. 57.

⁹ Baranova J., „Du postmodernizmai: ‚vokiškasis‘ ir ‚prancūziškasis‘“, *Mūsų postmodernioji modernybė*, V., 2004, p. 13.

¹⁰ Gellner'is E., *Postmodernizmas, protas ir religija*, V., 1993, p. 50.

mokslinės tiesos siekis jau nebėra būdas laiduoti pažinimą ar užtikrinti geresnį reiškinių bei objektų aiškinimą“¹¹.

Ihab'as Hassan'as kaip vieną iš esminių modernizmo ir postmodernizmo bruožų nurodo dekonstrukciją. Modernizmui, priešingai, būdingas kūrimas (kreacija), visumos sutelkimas į vienumą (totalizacija). Remiantis šiuo lyginimo pagrindu, J. Kunčino „Tūla“ artimesnis modernizmui, nes pasakotojas kuria naują šikšnosparnio-žmogaus veikėjo modelį, pats romanas yra apie dviejų žmonių meilę. O šis jausmas pasižymi gebėjimu kurti. „F. Jamesono manymu, postmodernusis diskursas atmeta filosofinius teiginius, kuriais būdavo išsakoma tiesa ar nusakomas daiktų būvis, to diskurso tikslas – nepalaujamai vykdyti ‚ieškojimo-ir-sunaikinimo‘ operaciją“¹².

Bakalauro darbo tyrimo objektas yra J. Kunčino romanas „Tūla“. „Tūlą“ nuo postmodernizmo atiboja postmodernizmui būdingas techniškumas, nes postmodernizmas atstovauja technikos amžiui, kuriame „teisingus sprendimus galima priimti tik pasinaudojus mašinu atmintyje saugoma informacija“¹³.

Craig'as Owens'as taip pat mano, kad postmodernizmas yra Vakarų Europos kultūros reiškinys: „geras, malonus, alegoriškas, šizofreniškas... – kaip beaprašytume šiuos simptomus, postmodernizmui įprastai būdinga protagonistai ir antagonistai kaip kultūrinės krizės įtaka, ypač Vakarų Europos kultūroje ir jos institucijose“¹⁴.

Amerikiečių mokslininkui antrina ir rusų literatūros tyrinėtojas Ilja Iljin'as: „postmodernizmas kaip literatūros srovė plačiai paplitusi Vakarų Europoje ir JAV, iš pat pradžių buvo glaudžiai susijusi su masiniu menu ir masine, triviale literatūra“¹⁵. Rusų mokslininkas įsitikinęs, kad postmoderni kultūra svetima Rytų pasauliui.

Šio **darbo tikslas** – įrodyti, kad J. Kunčino romanas „Tūla“ nėra postmodernus, nes sukurtas remiantis ne Vakarų Europos kultūriniu mentalitetu. Tiriamąjį darbą sudaro tokia **struktūra**: įvadas, pagrindinė dalis, susidedanti iš keturių skyrių, išvados, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, literatūra, anotacija.

E. N. Bukelienė teigdama, kad J. Kunčinas romanu „Tūla“ artėja postmodernizmo link, iškelia **problema** – „Tūla“ pateikiamas kaip vienas geriausių lietuvių romanų („meniškumu ir dramatiškumu nepranokstamas romanas ‚Tūla‘“) ¹⁶. Šiuo tiriamuoju darbu siekiama įrodyti, kad J. Kunčino „Tūla“ neturėtų būti priskiriama nei vienai konkrečiai literatūros srovei, nes yra individualus ir vienetinis darbas, turįs skirtingoms literatūros srovėms priklausančių bruožų. Taip pat nereikėtų galvoti, kad postmodernizmo bruožai kūrinyje yra privalumas.

¹¹ Rubavičius V., *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*, V., 2003, p. 93.

¹² Ten pat, p. 93–94.

¹³ Lyotard'as J.-F., *Postmodernus būvis: šiuolaikinį žinojimą aptariant*, V., 2001, p. 39–40.

¹⁴ Owens'as C., min. veik., p. 57.

¹⁵ Ильин И., *Постмодернизм от истоков до конца столетия*, Москва, 1998, ст. 155.

¹⁶ Bukelienė E. N., *Proza ties tūkstantmečio riba*, K., 2004, p. 6.

Sprendžiant šią problemą pasitelkti tokie **uždaviniai**:

1. Priminti, kad postmodernizmas yra Vakarų kultūros padarinys.
2. Literatūros kritikų, rašiusių apie postmodernizmą, teiginių kritinė analizė.
3. Lietuvių rašytojo J. Kunčino romano „Tūla“ lyginimas su vokiečių rašytojo Hermann'o Hesse'ės romanu „Stepių vilkas“.
4. „Tūlos“ ir Sauliaus Tomo Kondroto romano „Žalčio žvilgsnis“ estetikos panašumų paieška.
5. Nagrinėjamo J. Kunčino romano ir David'o Madsen'o romano „Sapnų dėžutė“ ryšio su magiškuoju realizmu apžvalga.
6. Kalbos formų reikšmės nustatymas romane „Tūla“.

Sprendžiant minėtus uždavinius pasitelkti aprašomasis, lyginamasis, analitinis literatūros tyrinėjimo **metodai**.

J. Kunčinas (1947—2003 m.m.) buvo poetas, vertėjas, rašė prozos kūrinius. Jo darbus vienija vaizduojama Vilniaus miesto, ypač Užupio, menininkų bohema, kasdienybė. Žymiausi jo romanai yra „Glisono kilpa“, „Tūla“, „Blanchisserie, arba Žvėrynas-Užupis“. Apžvelgus J. Kunčino kūrybą galima teigti, kad kūrinių pasakotojas objektyviai tarsi fotografijomis perteikia savo meto Vilniaus vaizdą, jo gyventojų kasdienybę. Ta kasdienybė netenkina pagrindinio veikėjo ir jis susikuria naują, fantazija grįstą realybę, kurioje jis yra šikšnosparnis. Tai panašu į magiškąjį realizmą, kuris yra postmodernizmo kryptis. „Franz'as Roh'as 1925 metais davė pradžią terminui magiškasis realizmas, siekdamas apibūdinti dailės kūrinių grįžimą į realizmą po labiau abstraktaus ekspresionizmo stiliaus ir nubrėžti naują kryptį dailės istorijoje. Remdamasis terminu Roh'as iškelia post-ekspresionizmo realistiškumą, figūrų vartojimą, kritinį požiūrį, kuris, priešingai mūsų laikinajam termino vartojimui, signalizuoja priešingą tendenciją, kad žodis greičiau kyla iš realizmo, o ne yra priešingas jam“¹⁷.

Šąsąjį su magiškuoju realizmu randama ir J. Kunčino romane „Tūla“. Magiškajam realizmui yra būdingas adekvatus tikrovės vertinimas. Kada suvokiama realybės beprasmybė, į gyvenimą žiūrima su ironija. Jos esama magiškajam realizmui priklausančiame David'o Madsen'o kūrinyje „Sapnų dėžutė“. Veikėjo santykis su tikrove aprašomas ir analizuojamame J. Kunčino romane „Tūla“. Tik tas santykis yra kompleksuotas, pagrindinis veikėjas nepriima tikrovės tokios, kokia ji yra ir slepiasi po žmogaus-šikšnosparnio kauke. Taip „Tūla“ tik priartėja prie magiškojo realizmo.

¹⁷ Faris W. B., „Franz Roh Magic Realism: Post-Expressionism“, *Magical realism: Theory, History, Community* (elektroninė versija), prieiga per internetą: <http://books.google.lt/books?id=Zzs_cLhfd9wC&printsec>, [žiūrėta: 2010-04-15].

„Magiškasis realizmas skirtingomis formomis rado savo kelią į literatūrą. Vaizdingas kilme, terminas galiausiai tapo plačiai naudojama literatūros samprata“¹⁸. Magiškasis realizmas taip paplito Lotynų Amerikoje, jog net imta klaidingai teigti, kad „terminas *magiškasis realizmas* iš tiesų priklauso Lotynų Amerikos literatūros kritikui Angelui Floresui, sukūrusiam jį 1955 m. straipsnyje ‚Magiškasis realizmas Lotynų Amerikos literatūroje‘“¹⁹. Magiškojo realizmo terminas iš tikrųjų buvo sukurtas 1925 metais Vokietijoje.

Apie šiame bakalauro darbe analizuojamą J. Kunčino romaną „Tūla“ dar yra rašę Arnas Ališauskas, Vanda Juknaitė, Rimvydas Šilbajoris, Violeta Kelertienė, Ilona Gražytė-Maziliauskienė ir kiti literatūros tyrinėtojai. Tačiau apie „Tūlos“ sąsają su postmodernizmu daugiau rašė tik Elena Nijolė Bukelienė. Jos nuomonė darbe bus ginčijama, laikantis požiūrio, kad postmodernizmas yra Vakarų Europos kultūrinės patirties išraiška, o J. Kunčinas yra neatsiejamas nuo lietuvių tautos dvasios patirties, dar nesubrendusios postmodernistinei raiškai. Jo kūrinys „Tūla“ (objektas) yra tolygus savo kūrėjui (subjektui). Kūrinyje atsispindi ir rašytojo patirtis. „Judėjimas, kurį sąmonė atlieka savyje tiek savo žinojimo, tiek ir savo objekto atžvilgiu, <...> iš esmės yra tai, kas vadinama patyrimu“²⁰.

Pats kūrėjas yra neatsiejamas nuo tos tautos, kurioje gimė ir gyveno, patirties. Pasak J. Lindės-Dobilo, „idėja – tai saulė. <...> Tauta – tai ta nuostabi moteris, kuri idėjos šviesos sužavėta, jos meilės kupina, pagimdo individą. <...> Kalbėdamas apie nepaprastus individus, turiu galvoje labiau kūrėjus“²¹. Tuo norima pasakyti, kad individas yra neatsiejamas nuo savo tautos dvasios patirties. Ji vienija individą ir visuomenę: „aukščiausią gėrį Hegelis aiškina kaip individualios moralės ir visuomenės dorovės vienybę“²². Remiantis tuo, galima teigti, kad J. Kunčino romanas „Tūla“ yra lietuvių tautos kultūros atspindys, tik priartėjantis prie postmodernizmo ir magiškojo realizmo, kurie susiformavo Vakarų Europoje. „Tūla“ yra unikalus, individualios J. Kunčino pasaulėvokos ir patirties raiška.

¹⁸ Guenther I., „Magic Realism, New Objectivity, and the Arts during the Weimar Republic“, *Magical realism: Theory, History, Community* (elektroninė versija), prieiga per internetą: <http://books.google.lt/books?id=Zzs_cLhfd9wC&printsec>, [žiūrėta: 2010-04-15].

¹⁹ Brazauskas N., „Magiškasis realizmas Antano Vaičiulaičio novelėse“, *Būties harmonijos ilgesys*, V., 2006, p. 85.

²⁰ Hegel'is G. W. F., *Dvasios fenomenologija*, V., 1997, p. 91.

²¹ Lindė-Dobilas J., *Į slėpiningąjį dvasios pasaulį*, V., 1996, p. 387.

²² Vabalaitė R. M., *Georgo Hegelio etika*, V., 2001, p. 16.

II. Jurgio Kunčino romanas „Tūla“: postmodernizmo link

Jurgio Kunčino romanas „Tūla“ savo fantastiškumu, maištu prieš nusistovėjusias visuomenės normas, gilia filosofija, gyvenimu nusivylusiais veikėjais per magiškojo realizmo bruožus artėja postmodernizmo link. Magiškasis realizmas, kaip ir postmodernizmas, yra Vakarų kultūros sąmonės atspindys. J. Kunčino romanas „Tūla“ niekada nebus grynai postmodernus ar magiškojo realizmo kūrinys. Neįprasta žmogaus-šikšnosparnio vaizdavimo technika tik priartina šį literatūros kūrinį prie postmodernizmo. Tad galima teigti, kad esama lietuviškojo postmodernizmo ir lietuviškojo magiškojo realizmo, kuris daugiau kyla iš sekimo, epigonizmo, nei yra natūrali tautos kultūrinės patirties išraiška. Bet tai daugiau yra sekimai, nei natūraliai kilusi tautos dvasios patirtis.

Kad „Tūloje“ tikrovė keičiama menama realybe ir taip lietuvių romaną atitolina nuo magiškojo realizmo, kuriam rūpėjo tikrai egzistuojanti realybė, įrodo įvedamas šikšnosparnio motyvas. Romane pagrindinis veikėjas, kuris kartu yra ir pasakotojas, nuolat bėga nuo realybės – naktį virsta šikšnosparniu, dieną geria alkoholį, kad užsimirštų. Kaip pastebi Elena Nijolė Bukelienė, „prisigėręs veikėjas iš tiesų yra trapus ir pažeidžiamas, savikritiškas žmogus, jį kamuoja dramatiški ir gilūs išgyvenimai. *Tūlos* herojus ilgisi tikrų ryšių, tikros meilės, žmogiškos šilumos. <...> Pasaulis sudužęs į nebesulipdomas šukes, nebeįčiamas autentiško gyvenimo skonis; prarastų vertybių metafora – seni pinigai. Žmogus irsta, skęsta chaose, jį apėmęs totalus liūdesys“²³. Pastebėtina, kad „Tūlos“ veikėjo liūdesys klaidina skaitytojus. Pagrindinis veikėjas jaučia depresijos simptomus, nes neturi darbo, negali nuolat būti su mylimąja, galiausiai ir jos netenka. Tokia pasakotojo savijauta gali suklaidinti, nes primena postmodernaus žmogaus jauseną. Vokiškosios dvasios atstovai patiria egzistencijos trapumą, aplink mato susvetimėjusius žmones. Postmodernizmas tarsi išauga iš jų pačių. Tai nėra kaip, pavyzdžiui, lietuviams vien žaidimas ir stengimasis neatsilikti nuo Europos.

Galima įžvelgti, kad „Tūlos“ pasakotojas nesprensdžia asmeninių problemų ir jų vengia. Būdamas itin jautrus ir viskuo nusivylęs, pagrindinis veikėjas visais įmanomais būdais bėga nuo realybės. Realiame pasaulyje jis gyvena tik tada, kai mirus mylimajai Tūlai, rūpinosi jos perlaidojimu. Vėliau, matydamas Vilniaus pastatų skulptūras, įsivaizduodavo, kad į jas įsikūnijo velionė: „neretai man ima ir pasivaidena, kad tu dar gyva, tik pasivertusi į sparnuotą chimera ant namo stogo, jauną senamiesčio katę ar vikrą driežą Vilnelės krante“²⁴.

Toks fantastinis mylimosios suvokimas rodo, kad pagrindinis veikėjas nepamiršta Tūlos, neigia tikrovę, nes gyvena fantazijų pasaulyje. „Ar tai tu, Tūla! Sfinkso galva, ilga riesta uodega – stovi ant frontono viršaus, juk tu ten? Ilgiau paspoksojus užversta galva, sfinksas ima ir krusteli –

²³ Bukelienė E. ir kt., „1950-ųjų kartos prozininkai“, *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, V., 2003, p. 140.

²⁴ Kunčinas J., *Tūla*, V., 1993, p. 81.

pirmučiausia uodega... paskui prasiveria nasrai...“²⁵ – pagrindinio veikėjo monologas nelieka neišgirstas, chimera nori atsakyti. Tokia pasakojimo konstrukcija pilnai išreiškia veikėjo fantaziją. Kūrinio veikėjai nėra suvaržyti nei vaizduotės, nei mirties. Viskas jiems įmanoma. Susiskaidžiusį, nevilties persmelktą pasaulį papildė laisva vaizduotė, kompensacijos dėsnio dėka realų gyvenimą keičia nereali tikrovė, kurioje veikėjas patiria tai, ko trūksta tikrame gyvenime, kuriame „jau mažą buvo belikę švento – bažnyčioje ar ne nuo pat pokario veikė sandėlis, per jos slenkstį trinksėjo sunkvežimiai ir motoroleriai su sidabriniais furgoniukais“ („Tūla“, p. 21). Pagrindinis veikėjas jaučiasi tarsi papuolęs į spąstus: „aš stačiom akim žvelgiau į suodžiais apkritusį miestą, aprauktą tinklais, pristatytą radarų, draudžiamųjų ženklų, užkardų ir visokiausių kliūčių, nualintą liūdno gyvenimo, bet vis tiek besotį, alkaną, godų ir žiaurų miestą, ir jau suvokiau: esu pasmerktas likti čia“ („Tūla“, p. 40).

Atstumianti tikrovė ir ja nusivylęs veikėjas naują, jį tenkinantį gyvenimą susikuria vaizduotėje ir perkelia į realų pasaulį. Toks pasakotojo elgesys leidžia įtarti, kad pagrindinis veikėjas yra neurotikas. Neurozė dažnai pasireiškėdavo XX a. Tai asmenybės liga, kada nepasitenkinama aplinka, konfliktuojama su kitais žmonėmis ir nusiramino ieškoma išgalvotame, savame pasaulyje. Modernizmui būdingas paranojinis sirgimas. Postmodernizmui atstovauja šizofrenija. Neurozė, turinti abiejų ligų bruožų, užima tarpinę poziciją.

1. Gyvūno simbolis kaip veikėjo vidaus atspindys

Tam, kad būtų rasti postmodernizmo bruožai romane „Tūla“, ji lyginta su Hermann'o Hesse'ės kūrinio „Stepių vilkas“. „Tūlos“ ir „Stepių vilko“ pasakotojai veikėjus tapatina su tokiais gyvūnais, kurie geriausiai atskleidžia veikiančiųjų asmenų ypatybes. J. Kunčiniui buvo paranku pasakotoją sieti su šikšnosparniu, nes pagrindinis veikėjas troško net naktį pro langą stebėti savo mylimąją Tūlą. Tam labiausiai tiko šis skraidantis žinduolis, kuris veikia naktį, gąsdina žmones, yra susijęs su anapusiniu tamsiuoju pasauliu.

Šiuo aspektu romaną „Tūla“ galima gretinti su H. Hesse'ės romanu „Stepių vilkas“. Abiejuose romanuose gyvūno simbolis veikėjui padeda pabėgti nuo jo netenkinančios realybės: „nuo kitų ‚chaoso periodo‘ kūrinų ‚Stepių vilkas‘ skiriasi tuo, kad nebeapsiriboja destruktivios asmenybės pasmerktumo konstatavimu, o ieškoma <...> vakarietiško būdo dvasinei krizei įveikti“²⁶.

²⁵ Ten pat, p. 81 (toliau bus cituojama iš to paties šaltinio, tekste nurodant jo pavadinimą ir puslapio numerį).

²⁶ Gamziukaitė R., „Hermanas Hesse – pasaulėjautos raida ir jos atspindys kūryboje“, *Gimtasis žodis*, 2001, nr. 9, p. 8 (toliau bus cituojama iš to paties veikalo, tekste nurodant puslapio numerį).

Iš tiesų vilkas ir šikšnosparnis, kaip gamtos dalys, simbolizuoja veikėjo kūniškumą, geidulingumą, instinktus. Nors abu pagrindiniai veikėjai gyvena miestuose, bet ši erdvė nėra itin palanki – romano „Tūla“ veikėjas veikia naktį, kada miestas apgaubiamas tamsos ir paslapties, o kūrinių „Stepių vilkas“ pagrindinis veikėjas Haris Haleris negali pakęsti miesto. Instinktai šį veikėją priartina prie gamtos, kuri daugiau būdinga kaimo nei miesto aplinkai. Pagrindinio veikėjo tapatinimas su gyvūnu parodo, kiek žmoguje yra žvėries. Tuo labiau, kad „Hesse gilina šį tuomet jam aktualų prieštaravimą tarp gamtiškojo, gyvybingojo ir dvasinio pradų“ (p. 12).

Vilko ir šikšnosparnio vaizdiniai sugretina J. Kunčino „Tūlą“ ir H. Hesse'ės „Stepių vilką“, bet visiškai jų sutapatinti negalima. Kūrinyje pagrindinis veikėjas yra bohemos atstovas, bėgantis nuo realybės, o nesprenžiantis asmeninių problemų. Jį galima apibūdinti kaip silpnavalį, gyvenimo tėkmei pasiduodantį veikėją. Šiame skyriuje aptariamų autorių tautinės sąmonės skirtumus išryškina vilko ir šikšnosparnio simboliai.

1.1. Šikšnosparnio ir vilko simbolių paskirtis

Paviršutiniškai vertinant romanus „Tūla“ ir „Stepių vilkas“, galima įžvelgti, kad kūriniuose dominuojantys šikšnosparnio ir vilko motyvai vienija skirtingos tautinės dvasios darbus. Toks požiūris būtų klaidingas. Bet kokio žanro kūrinių sunku atskirti nuo tautinės sąmonės. Pavyzdžiui, H. Hesse'ės romanas „Stepių vilkas“ yra brandžios sąmonės, filosofinis ir psichologinis tamsiosios žmogaus pusės apmąstymas. Vilko simbolis perteikia instinktyviąją, nevaldomą žmogaus dalį. Pagrindinis veikėjas Haris „suvokia, kad jis susipainiojo savo susidvejinime tarp vilko ir žmogaus“²⁷. Bet vis tiek neatsisako nei vienos savo dalies, nes tik jų tarpusavio dermė garantuoja vidinę harmoniją.

Veikėjas Haris Haleris psichologiškai yra stiprus, pripažįstantis esąs vilku: „jis visada žinojo (arba tarėsi žinąs), jog iš tikrųjų esąs visai ne žmogus, o vilkas iš stepės“²⁸. Šis žinojimas negąsdina veikėjo ir neskatina vengti tikrovės. Veikėjas Haris „randa savyje ‚žmogų‘, <...> šalia to jis savyje taip pat randa ir ‚vilką‘“ („Stepių vilkas“, p. 53). Autorius pagrindinį veikėją išskaido į vilką ir žmogų tam, kad parodytų dvasios ir kūniškumo priešpriešą. Nei vienos žmogaus asmenybės dalies negalima atmesti, bet būtina išmokti suderinti. Pagrindinis „Tūlos“ veikėjas su šikšnosparniu susitapatina tam, kad pabėgtų iš slegiančios realybės. „Stepių vilko“ pagrindinis veikėjas elgiasi priešingai – jis neskaido savęs, neneigia nė vienos savo pusės. Jeigu J. Kunčino veikėjas šikšnosparniu tampa tik naktį, nes tada paranku pačiam veikėjui, tai Stepių Vilkas suvokia, kad nuo

²⁷ Scholl'as J., *50 žymiausių XX amžiaus romanų*, V., 2002, p. 77.

²⁸ Hesse'ė H., *Stepių vilkas*, V., 1992, p. 39 (toliau bus cituojama iš to paties veikalo, tekste nurodant jo pavadinimą ir puslapio numerį).

savęs nepabėgs: „naiviai jį dalijant į vilką ir žmogų, yra visai beviltiškai vaikiškas bandymas“ („Stepių vilkas“, p. 53). Tai rodo, kad norint atsisakyti ydų, visų pirma, pats turi pripažinti, kad tų ydų turi.

Haris Haleris ne tik neneigia savęs, bet rūpinasi kiekviena savo dalimi: „į ‚žmogų‘ jis kemša visa, ką randa savyje dvasiška, rafinuota arba bent kultūringa, o į vilką – visa, kas instinktyvu, atšiauru ir chaotiška“ („Stepių vilkas“, p. 56). Tad Haris Haleris puikiai skiria du savo pradus: dvasinį ir fizinį, žino, kuris ko reikalauja.

Haris labai skiriasi nuo pagrindinio „Tūlos“ veikėjo. Jis apmąsto savo dualumą, drąsiai priima vidinę prieštarą, nebėga nuo tikrovės. Jame tūnantis vilkas ilgisi stepių ir nekenčia miesto: „jo paties supratimu, Stepių Vilkas gyveno visiškai už miesčioniško pasaulio ribų, nes neturėjo šeimyninio gyvenimo ir nepažino socialinio garbės troškimo“ („Stepių vilkas“, p. 47). Taip Stepių Vilkas išskyla kaip civilizacijos nepaveikta, naivi, bet natūrali gamtos dalis.

Stepių Vilkas žvėrimi yra tiek, kiek yra žmogumi. Jausdamas stepių ilgesį, Haris išsaugo miesto trauką: „žvelgdamas iš savo beorės erdvės, iš savo keistumo ir stepių vilko izoliuotumo į mūsų mažytį miesčionišką pasaulį, jis iš tikrųjų juo žavėjosi, jį mylėjo tarsi kažką tvirto ir tikro, tarsi kažką jam tolimo ir nepasiekiamo, tarsi tėvynę ir ramybę, į kurias jam užkirstas kelias“ („Stepių vilkas“, p. 17). Miesto erdvė reikalinga tam, kad atsvertų gamtišką Hario Halerio asmenybės pusę.

Išsaugoti žmogiškumą Hariui padeda motinos atsiminimas: „nors aš ir senas, šiek tiek nusišėręs stepių vilkas, vis dėlto esu motinos sūnus, o mano motina irgi buvo miesčionė ir augino gėles, prižiūrėjo kambarį ir laiptus, baldus ir užuolaidas“ („Stepių vilkas“, p. 16). Remiantis tuo, kad mama duoda gyvybę, galima teigti, kad Hario Halerio prigimtis dvasinė, kultūringa.

Hariui sunku būti susidvejinusiam, jis „kaip ir kiekviena būtybė norėjo, kad jį mylėtų visą, ir todėl negalėdavo nuneigti ir paslėpti vilko kaip tik nuo tų, kurių meilę labai brangino“ („Stepių vilkas“, p. 41). Hariui ne visada sekėsi savyje suderinti vilką su žmogumi. Vilko ir žmogaus sintezė kelia depresiją, veda prie savižudybės. Aptardamas pasitraukimą iš gyvenimo, autorius pateikia filosofines išvadas: „savižudybė tau, vargas Stepių Vilke, irgi rimtai nebepadės, tu eisi tik ilgesnį, sunkesnį ir labiau varginantį žmogėjimo kelią, tu dar dažnai būsi priverstas didinti savo dvilypumą, dar labiau komplikuoti savo sudėtingumą“ („Stepių vilkas“, p. 58). Autorius sako, kad savižudybė yra bloga išeitis. Teigiama, kad vienintelis būdas išspręsti problemą yra ją spręsti. Savižudybė tolygi bėgimui ir bėdos vengimui. Būdamas stiprus vidumi, Haris Haleris nenusižudo.

Žmogus-vilkas simbolizuoja savęs paieškas. Sakiniu „žmogus ir vilkas jame negyveno vienas greta kito ir dar mažiau padėdavo vienas kitam, bet nuolat mirtinai vaidijosi ir tik kankino vienas kitą, o kai viename kraujyje ir vienoje sieloje yra du mirtini priešai, tuomet gyvenimas prastas“ („Stepių vilkas“, p. 40) autorius įrodo, kokia svarbi žmogaus gyvenime yra harmonija.

Su pasakotoju susitapatinęs pagrindinis „Tūlos“ veikėjas neapmąsto savo egzistencijos. Jis renkasi lengviausią kelią ir mintimis bėga iš realaus gyvenimo į įsivaizduojamą. Visą savo dėmesį skiria mylimajai Tūlai, pamiršdamas, kad turi dvasią ir privalo ją tobulinti: „jei būčiau bent nujautęs, kad slėnyje prie rėvos gyvena Tūla, kaštono kamienu tučiuojau būčiau nusliuogęs žemėn ir lėkęs“²⁹. Tobulėjama tada, kai mažiausiai galvojama apie naudą sau ir įsigilinama į kito žmogaus problemas.

Stepių vilkas mokosi derinti savyje vilką su žmogumi, nes žino, kad negali nė vieno iš jų panaikinti. Pagrindinis „Tūlos“ veikėjas jaučiasi nevisavertis, nes negali nuolat būti su mylimąja. Įsivaizduodamas, kad yra šikšnosparnis, kompensuoja nelaimingą gyvenimą. Priešingai nei Haris Haleris, instinktyviają žmogaus dalį jis laiko viršesne už dvasingąją.

1.2. Vienatvė – postmoderni realybė

Vienatvė skiria pagrindinį „Tūlos“ veikėją nuo Hario Halerio. Pastarasis moka vertinti buvimą su savimi. Vienatvė jam yra „nepriklausomybė <...>, šalta <...>, tyli, nepaprastai tyli ir didelė tarsi šalta nebyli erdvė, kurioje sukasi žvaigždės“³⁰. Haris savo gyvenimui svarbius sprendimus priima vienumoje, atsiribojęs nuo visuomenės: „bet neilgai trukus jis vėl grįžo namo, vienas, sunkiu, liūdnu žingsniu, vargais negalais užlipo laiptais ir paskui valandų valandas tyliai vaikščiojo iš kampo į kampą po savo kambarį, tarsi vilkas po narvą, visą naktį“ („Stepių vilkas“, p. 19).

Postmodernus žmogus taip pat yra vienišas, apmąstantis savo egzistenciją, kenčiantis, liūdentis: „Haleris – kančios genijus, <...> pasak kai kurių Nyčės sentencijų, išsiugdė savyje genialų, beribį, baisų sugebėjimą kentėti“ („Stepių vilkas“, p. 12—13). Haris, kuris „gyveno <...> labai tyliai, užsisklendęs“ („Stepių vilkas“, p. 7), visą dėmesį sutelkė į save. Jis yra tipiškas individualisto pavyzdys. Tuo H. Hesse'ės romano koncepcija skiriasi nuo „Tūlos“, kurios pagrindinis veikėjas nėra vienišius – mėgsta pasisėdėjimus draugų kompanijose, dalyvauja bohemiškame Užupio gyvenime. Vietoj to, kad mąstyti apie savo gyvenimą, pasakotojas svajoja apie Tūlą. Iš esmės, jo negalima įvardinti vienatvę mėgstančiu individualistu. Mintimis jis visada būna su mylimąja, dėl to nesijaučia vienišas. Pati vienatvė atskleidžia veikėjo dvasios brandą. Jeigu žmogus bijo būti vienas, jį baugina ir mintys apie savo vietą pasaulyje, likimą, gyvenimo pabaigą. Galima teigti, kad vienatvės vengiantis veikėjas nejaučia vidinės harmonijos. Pavyzdžiui, pagrindiniam „Tūlos“ veikėjui mylimoji reikalinga, kad šis jaustųsi laimingas, ramus. Tuo tarpu Stepių Vilkas nusiraminimą randa savyje. Vienatvė jam padeda išlaikyti pusiausvyrą tarp žvėries ir žmogaus.

²⁹ Kunčinas J., *Tūla*, V., 1993, p. 19.

³⁰ Hesse'ė H., *Stepių vilkas*, V., 1992, p. 33 (toliau bus cituojama iš to paties veikalo, tekste nurodant jo pavadinimą ir puslapio numerį).

Pasiduodamas linksmybėms Haris užslopina savyje vilką ir išaukština žmogų: „šokti, mėgautis meilės meno subtilybėmis – tai nauji Stepių vilko Hario potyriai, tolinantys jį nuo vilko ir artinantys prie žmogaus“³¹. Bet visiškai atsisakyti gamtiškosios prigimties negalima. Vilkas Hario asmenybėje prasiveržia staiga ir lemia Herminos mirtį – Haris Haleris ją nuduria peiliu. Tad vienatvė Stepių Vilkui yra vienintelė galimybė išsaugoti žmogiškumą.

1.3. Bohema – įsivaizduojama realybė

Bohema daugiau būdinga „Tūlos“ pagrindiniam veikėjui, nei Hariui Haleriui. „Tūlos“ pasakotojui linksmi pasisėdėjimai su draugais padeda pamiršti niūrią kasdienybę, valkatos gyvenimą. Tokią pačią funkciją atlieka ir mylimoji Tūla. Apie ją svajodamas pasakotojas patenka į naują, gražesnę ir laimingesnę, bet įsivaizduojamą pasaulį. Meilė moteriai pagrindinį veikėją svaigina nemažiau nei alkoholis.

Haris Haleris į bohema pasineria tik romano „Stepių vilkas“ pabaigoje, kada atsisako vidinės harmonijos ir bando įveikti savyje esantį vilką. Slopinimas problemos neišsprendžia, o tik pagilina. Tai nėra vienintelė egzistencinė problema, kurią apmąsto H. Hesse'ė. Jį domina ir veikėjo jausmai sau pačiam: „nemylėdamas savęs, negali mylėti nė artimo, <...> neapykanta sau yra lygiai tas pat ir galų gale sukelia tą patį baisų izoliuotumą ir nusiminimą, kaip ir ryškus egoizmas“³².

„Stepių vilko“ autorius rašo apie žmogaus problemas, individualybės ir visuomenės ryšį, moko vidinės ramybės, meilės sau. J. Kunčinui priimtinesnis lietuvių kultūrinis mentalitetas, linkstantis į svajingumą, kovos su problemomis atsisakymą, ieškantis saugaus prieglobsčio vaizduotėje, meilėje. Tai lemia stiprų Tūlos sureikšminimą. Pasakotojas bijo prarasti ramybę, tad mylimosios palaikus perkelia į jos gyventą vietą, kuriai suteikia perdėto reikšmingumo ir šventumo.

Haris Haleris taip pat yra šiek tiek panašus į menininką. „Tokio tipo žmonių, kaip Haris, yra gana daug, šiam tipui priklauso ypač daug menininkų. Visi šie žmonės savyje turi dvi sielas, dvi esybes“³³. Tik nuo „Tūlos“ veikėjo jis skiriasi tuo, kad ieško išeities, stengiasi atgauti harmonijos jausmą, nepasiduoti. Pasakotojas „Tūloje“ elgiasi priešingai – myli Tūlą po mirties, nes nepripažindamas, kad jos neteko, jaučiasi saugus, gyvena ne dabartimi, bet praeitimi.

Abu pagrindinius veikėjus vienija bohema. Tik skiriasi jos svarba veikėjo gyvenime. Haris, pasinerdamas į bohema, bando įveikti vidinį vilką ir ta pati bohema padeda suprasti, kad nuo savęs pabėgti neįmanoma. „Tūlos“ pasakotojui bohema yra gyvenimo būdas, padėdavęs pagrindiniam veikėjui užmiršti savo problemas, negalvoti apie gyvenimą. J. Kunčinas romane perteikia veikėjo

³¹ Gamziukaitė R., „Hermanas Hesse – pasaulėjautos raida ir jos atspindys kūryboje“, *Gimtas žodis*, 2001, nr. 9, p. 10.

³² Hesse'ė H., min. veik., p. 13.

³³ Ten pat, p. 42.

baimes ir netinkamus vengimo būdus: alkoholio vartojimą, neurotines fantazijas. H. Hesse'ė „Stepių vilke“ sprendžia sudėtingas egzistencijos problemas.

2. Lietuviškosios sąmonės raiška

1981-aisiais pasirodė Sauliaus Tomo Kondroto romanas „Žalčio žvilgsnis“, kuris iškart buvo priskirtas magiškojo realizmo kūriniams. „Žalčio žvilgsni“ su „Tūla“ vienija lietuviškosios aplinkos detalės, lietuviškosios sąmonės raiška. Abu autoriai pasaulį suvokia per lietuviškumo prizmę. Vyrauja aiškios nuorodos į Dubysos slėnyje išikūrusį kaimą, Vilniaus senamiesčio dalį – Užupį. Kūrinius sieja vienodas mirties suvokimas. Tiek J. Kunčinas, tiek S. T. Kondrotas vaizduoja mirusiųjų besiilginčius veikėjus. Pastarieji ne tik gedi, bet siekia velionį kuo ilgiau laikyti gyvųjų tarpe.

Fantastiškumo esama abiejuose romanuose. Lietuviškasis paslaptینگumas net priartėja prie magiškojo realizmo. Tačiau be išlygų susieti su magiškoju realizmu negalima nė vieno iš šių romanų. Greičiau galima kalbėti apie magiškojo realizmo bruožų skolinimąsi. Romanuose, „panašiai kaip ir Franzo Kafkos pasaulyje, paprasti, kasdieniški įvykiai pateikiami paslaptingoje, grėsmingoje dimensijoje, be paaiškinimų“³⁴.

Savo dvasia tiek romanas „Tūla“, tiek „Žalčio žvilgsnis“ yra lietuviški. Rimvydas Šilbajoris taip atsiliepia apie tarybinio žmogaus patirtį: „kalbama tiek rusų, tiek lietuvių naujojo prozoje – apie sovietinius žmones, nebeturinčius dvasios organo tam jaukiai širdy įsigyvenusiam blogiui pajusti“³⁵.

Vanda Juknaitė pastebėjo, kad „pastarojo dešimtmečio prozoje dominuoja procesas, kai individas liaujasi būti savimi, jis stengiasi tapti tokiau, koku tapti jam siūlo nauji kultūros modeliai. Netikras „aš“ užgožia jausmus ir mąstymą. Tai, kas lieka iš savojo „aš“, suvokiama kaip tuščia ir neautentiška“³⁶. Remiantis prozininkės mintimis, galima būtų teigti, kad skolindamiesi postmodernizmo ir magiškojo realizmo kūrinių bruožus, lietuvių autoriai praranda galimybę būti savimi.

³⁴ Gražytė-Maziliauskienė I., *Idėjų inventoriųs*, V., 2004, p. 143.

³⁵ Šilbajoris R., *Netekties ženklai*, V., 1992, p. 574.

³⁶ Juknaitė V., „Apie pastarojo dešimtmečio prozą“, *Žmogus ir žodis*, 2001, nr. 3, p. 34.

2.1. Nakties ir dienos priešprieša

Svarbiausias veiksmas „Tūloje“ plėtojamas nakties metu. Pagrindinis veikėjas įsikūnija į šikšnosparnį, dėl to naktis yra tinkamiausias paros metas jam atsiskleisti. Visiškai priešingas laikas vyrauja kūrinyje „Žalčio žvilgsnis“. S. T. Kondroto romane daugiau akcentuojama saulė. Ji besiblaškantį Pipirą gražina į dabartį, atstato vidinę harmoniją: „lietus vis dar nesiliovė, bet pro debesis sušvito saulė, ir Pipiras pakirdo iš savo minčių“³⁷. O „pažvelgęs spintos veidrodin, išvydo, kad net tamsoje jo akys blausiai spindi, tarsi žalčio“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 90). Taip akys įgyja neigiamą reikšmę, nes primena gundantį žalčio žvilgsnį.

Greta saulės pateikiama ir veikėjų aistra. Ją galima lyginti su ugnimi. Ugnies simbolis romane sietinas ir su šviesa, ir su ikirikščioniškuoju tikėjimu: „ji užbėgo man už akių <...> visa virpėdama, degančiom žalia liepsna akim“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 260). Ugnis yra žalčio spalvos ir gundo kaip moteris: „jis sugundė pirmąjį žmogų <...>. Jis mus visus sugundė. Jis valdo mus kaip jam patinka, o jo žvilgsnis pragaištingas“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 326).

Veikėjas Gaurusis taip pat yra ugnies spalvos: „ar mano plaukai tau nepanašūs į raudonus liepsnos liežuvius?“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 168). Liepsna yra veikėjų aistros simbolis ir juos supa: „paskui viskas išnyksta, aš regiu tik liepsningą saulės ratą, besisukantį visu greitumu“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 170). O „kai viskas virto vienu liepsnos kamuoliu, aplinkui per varstą buvo šviesu kaip dieną“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 264). Tad ugnis geba ne tik atstoti dieną, bet ir užgožti veikėjų aistrą: „žmogaus aistra pati savaime nepajėgtų sunaikinti daiktų, tą tegali ugnies aistra“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 264). Saulės vaizdinys iškyla kaip amžinumo ir sakralumo simbolis: „turbūt todėl, kad buvo labai pavargę, nes nė akys jų nežiūrėjo į ką tiesiai, į daiktą ar žmogų, ar medį, o tik į šviesią spalvą, į dieną, į dangų ir žemę, tai yra į pačius didžiausius dalykus, kuriuos matom net ir būdami užsimerkę“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 15). Čia saulė dar netapatinama su žalčio akimi. Palyginus saulės, žvilgsnio vertinimą, galima teigti, kad „Žalčio žvilgsnyje“ vyrauja dienos metas. Teigiamą reikšmę jis įgyja, kada kalbama apie Gaurusį ir jo gimines. Neigiamą prasmę saulė ir šviesa turi tada, kai reiškiamas Pipiro kerštas, meilės aistra, deginanti ugnis.

Saulės vaizdinys į pasakojimą įvedamas ryte: „viena pusė jo veido buvo saulės apšviesta, ir jis atrodė gražus tarsi grafas, ankstų rytą medžiojantis pro miegamojo langą povus“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 209). Šviesulys siejamas su dangumi, viršutine sfera – „saulė, rytas, mėlynas dangus pro langą, Gontas švytinčiu veidu...“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 210). Saulei suteikiama ypatinga savybė – apvalyti, taurinti veikėją – „stovėjo tarpduryje ir, nors buvo aukšta ir stambi, atrodė, kad saulė, spindinti pro langą už jos nugaros, peršviečia tą moterį kiaurai“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 237).

³⁷ Kondrotas S. T., *Žalčio žvilgsnis*, V., 1981, p. 78 (toliau bus cituojama iš to paties veikalo, tekste nurodant jo pavadinimą ir puslapio numerį).

Dangaus šviesulys pateikiamas ne tik kaip teigiamybė, bet ir kaip veikėjus erzinantis veiksnys: „aš labai norėčiau valandėlę atsidurti kur po stogu, vėsiame kambaryje, kur akys gautų truputį pailsėti nuo ryškios šviesos ir skaudžių gegužės spalvų“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 203). Taip saulė pamažu artinama prie ugnies, kuri gali ir šildyti, ir naikinti. Per daug kaitri, nevaldoma saulės ugnis turi neigiamą reikšmę, asocijuojasi su pavojumi.

Saulės kaitrą atsveria dangaus vaizdiniai. Romane vyrauja diena, šviesi naktis: „dangus jau truputėlį ėmė žyduoti, ir pas mus pasidarė šviesiau“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 306), „sniegas nušviesino naktis <...>. Sykiu su tamsa atėjo šiluma“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 136). Palankiau vertinama melsva svajonių spalva. Net naktis tampa teigiama, nes prislopina deginančią saulę. Saulės ugnis siejasi su nevaldomomis veikėjų aistromis. Pasakotojas tarsi sako, kad nepažaboti jausmai atsigręžia prieš patį veikėją.

J. Kunčino romane „Tūla“, priešingai, pagrindinis veiksmas vyksta naktį. Ji slepia ir išreiškia pagrindinio veikėjo tikslą – pasivertus šikšnosparniu stebėti savo mylimąją. Visą romano naktį galima padalinti į dvi dalis: į tada, kai pagrindinis veikėjas yra žmogumi, ir tada, kai jis yra šikšnosparniu. Abi šias susidvejinusio žmogaus dalis vienija meilė Tūlai.

Veikėjo-žmogaus ir nakties santykis pasižymi intymumu: „kalbėk man, Tūla, pasakok ir primink, kuždėk, kai aš ateinu vidurnaktį“³⁸. Veikėjas-žmogus nepatiria tokio paslaptingo ryšio su naktimi kaip šikšnosparnis. Jis viską išgyvena buities lygmenyje: „aš vis dėlto nepašiuropau, Tūla, tiesa, pasijutau dar menkesnis, bet po tos bemiegės ir vynu užtvindytos nakties man rodės, kad jau niekas man nebaisu ir nebjauru“ („Tūla“, p. 39), „grįžau drebėdamas į tavo guolį – visą naktį gulėjom tvirtai apsikabinę, nemiegodami, irzlūs, graužiami kaltės; vis dėlto nenoriu vadinti tos graužaties sąžine“ („Tūla“, p. 46). Tai atskleidžia, kad „Tūloje“ veikėjų aistros galią turi nakties metu. Bet tai nėra tokia pavojinga ir deginanti ugnis kaip „Žalčio žvilgsnyje“. Tad „Tūlos“ jausmai yra labiau sudvasinti ir tauresni nei tie, kurie pateikiami „Žalčio žvilgsnyje“. Pagrindinis „Tūlos“ veikėjas orientuojasi į dvasinę meilę. Tai įtakoja ir ankstyva Tūlos mirtis.

Veikėjo-šikšnosparnio naktys yra romantiškos, pagrindinis veikėjas ilgisi Tūlos: „ir pro Negyvėlių namus aš prasklendžiau tą naktį, kai apsvaidžiau tavo besiilsintį kūną alyvų žiedais, – žinojau, kad orlaidė atidaryta, kad naktimis tau vis labiau trūksta gryno oro, – o paskui jau visą pavasarį skraidžiau pas tave naktimis...“ („Tūla“, p. 39). Nereali veikėjo kelionė praturtina jo gyvenimą: „palaimintos tos naktys, kai atskridęs aš galėdavau stebėti tave, Tūla, vasnoti sparnais kad ir prie uždaryto lango, žiūrėti, kaip tu įnirtingai mezgi, ar dai tą mezginį“ („Tūla“, p. 40). Tai įrodo harmoningą, romantišką veikėjo meilę Tūlai. Pasakotojui pakanka vien paslapčia stebėti savo išrinktąją.

³⁸ Kunčinas J., *Tūla*, V., 1993, p. 6 (toliau bus cituojama iš to paties šaltinio, tekste nurodant jo pavadinimą ir puslapio numerį).

Taip pat šikšnosparnio būseną padeda veikėjui pakilti virš buities, kitaip pažvelgti į Užupį: „tik išlėkdamas nakčiai pas tave aš bent trumpam pamiršdavau visą šią rutiną“ („Tūla“, p. 42), „tai virš jo, Domine, aš skrisdavau bemiegėmis naktimis iki Filaretų kampo, o čia, padaręs posūkį į vakarus, jau plasnodavau į Malūnų gatvę...“ („Tūla“, p. 93). Autoriaus sprendimas pasakotoją sutapatinti su šikšnosparniu padeda pateikti išsamesnį Užupio vaizdą.

Veikėjas nustoja būti šikšnosparniu tada, kai miršta mylimoji: „kai šiandien prisimenu tą vakarą pusaklėje kavinėje, kai Tūlos jau nebėra, mane užplūsta gėdingas graudulys“ („Tūla“, p. 99). Pasakotojas vis dažniau patiria žmogui būdingus jausmus: liūdesį, gedulą.

Romane „Tūla“ pagrindinis veikėjas netenka brangios moters Tūlos, o „Žalčio žvilgsnyje“ pakiriamas pats veikėjas. Svarbu, kad pirmajame kūrinyje dominuoja naktis ir gyvas lieka vyras, o antrajame – kartu su naktimi pasitraukia ir Gaurusis Meižis. Akivaizdu, kad naktis sietina su vyriškąja gimine ir atstovauja jai, o diena – moteriai: „– Visais laikais taip buvo, vaikeliuk, tik mes verkiam naktimis, o moterys dieną“³⁹.

2.2. Laidojimo tradicijų svarba

Veikėjų požiūris į mirtį romanuose „Tūla“ ir „Žalčio žvilgsnis“ atskleidžia, kad jie orientuojasi į iki-krikščioniškąjį tikėjimą. Abu pagrindiniai veikėjai į mirusį žmogų žvelgia kaip į jiems priklausantį daiktą, nori kuo ilgiau būti su jais, nepaleisti. Maištavimas prieš nusistovėjusias krikščioniškas tradicijas, visuotinai priimtų normų atmetimas yra būdingas ir postmodernizmui: „postmodernybė kelia balsą prieš grįžimą prie visuotinio, <...> teigiamai naudojasi vienumo ir visumos žlugimu, mėginama įtvirtinti ir plėtoti aiškėjančią įvairovę, jos teisėtumą ir savitumą“⁴⁰.

Tai, kaip veikėjai elgiasi su mirusiuoju, parodo jų dvasinę brandą ir pomirtinio gyvenimo vertinimą. Romane „Tūla“ mirusi veikėja yra sudeginama. „Žalčio žvilgsnyje“ veikėjai valgo šalia mirusiojo. Toks elgesio modelis yra randamas pirmajame lietuviškame mite apie Šovį: „nuėjęs suieškosiu savo tėvą, ir atėjo į pragarą. <...> Tėvui su juo pavakarėniavus, padarė jam guolį ir pakasė jį žemėje. <...> Rytojaus dieną padarė didžiulį ugniai laužą ir įmetė jį į ugnį. Ry tą paklausė jį: ar gerai pailsėjai. O tasai jam tarė: kaip kūdikis lopšy saldžiai miegojau“⁴¹. Šis romanų ir mito atitikimas rodo, kad J. Kunčinas ir S. T. Kondrotas perteikia mitinę lietuvių tautos sąmonę, „sulydo mitą ir tikrovę, senuosius mitus ir Naujuosius laikus“⁴².

³⁹ Kondrotas. S. T., min. veik., p. 188.

⁴⁰ Welsch'as W., *Mūsų postmodernioji modernybė*, V., 2004, p. 94–95.

⁴¹ Greimas A. J., *Lietuvių mitologijos studijos*, V., 2005, p. 357–358.

⁴² Šiukščius V., *Mitopoetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija*, V., 1999, p. 129.

Romane „Tūla“ veikėjas mylimosios palaikus urnoje perlaidoja jos gyvento buto grindyse: „dabar, kai name su apside pagaliau prasidėjo spartūs, energingi restauracijos ir kapitalinio remonto darbai, nutariau palaidoti ją čia, kaip ir iš pat pradžių buvau sumanęs... Čia, toje vietoje, kur kitados po skliautu tamsavo jos mergautinis guolis, virš kurio aš kabėdavau ilgas naktis... taip“⁴³. Mirusi Tūla yra perkeliama iš miško į namą: „atsikasiu aš tave ir išsivešiu iš šitų miškų – o juk manei, kad pamiršau, išdaviau, palaidojau?..“ („Tūla“, p. 184). Arba kitaip tariant, iš gamtinės erdvės, kurioje viešpatauja instinktai, į kultūros lygmenį.

Veikėjui, perlaidojančiam Tūlą, be galo svarbu, kad kiti veikėjai apie tai nesužinotų: „Kurečka nė nenučiuokia, kad po dviem juodo klinkerio plytom aš įmūrysiu urną su Tūla, kam jam žinoti, žinojimas juk apsunkena“ („Tūla“, p. 192). Urnos perkėlimas yra slaptas, veikiama naktį. Tai sukelia įtampą, intymią atmosferą. Susidaro įspūdis, kad tolimesnė Tūlos dvasios raida priklauso nuo tos vietos, kur palaidoti jos pelenai. Šią užduotį vykdo ją mylintis žmogus. Dėl to pagrindinį veikėją džiugina įvykdyta misija: „o meninės natūros žmonėms maža juoda paslaptis juk nekliudys, veikiu priešingai – jie gal spėlios, traukys pečiais, o ilgainiui apsipras ir nebekreips dėmesio į tą juodą lopinėlių grindyse...“ („Tūla“, p. 193—194).

Romane „Žalčio žvilgsnis“ mirštantis veikėjas yra senolis Venclovas, todėl dar pats spėja pasakyti, kaip elgtis su jo mirusiu kūnu: „– Scipijonai, prieš laidodamas nuprausk mane degtine“⁴⁴. Toliau balzamavimo procedūra tęsiama pirtyje, kurioje apiprausiamas miręs veikėjas: „tėvas įsikišo į marškinių užantį butelį spirito, viena ranka paėmė senolio ranką ir užsidėjo ant pečių, kita apkabino velionį per liemenį ir nuėjo į pirtį“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 30—31). Tokiu būdu miręs veikėjas yra sugražinamas į kultūros sferą. Bet pirtimi tai nesibaigia. „Troboje senolį pasodino krikštasuolėn, tada susėdo visi kiti. Toliau vaišinosi“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 31).

Kūrinio veikėjai nesureikšmina mirusio žmogaus, neverkia, mirtį pasitinka sąmoningai: „galop visi susirinko, susėdo ir nutilo, laukdami kokio iškilnaus žodžio iš senolio ar tėvo, kad galima būtų pradėti liūdnąją šventę“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 25).

Mirusio veikėjo prausimas pirtyje, laikymas prie valgiais apdėto stalo rodo likusių veikėjų siekį senolį išlaikyti kultūros paliestame pasaulyje. Netgi laidojimo papročiai, prietarai slepia kultūros ženklus: „mano tėvas kilstelėjo senolio galvą ir pakišo po ja kelis rublius, paskui kažką sumurmėjo ir įdėjo graban kamuolėlių pilkų lininių siūlų ir adatą“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 39—40).

Ilgas senolio kūno laikymas kambaryje: „praėjo dar kelios dienos, paskui savaitė, mėnuo, du... Šermenys vis tęsėsi“ („Žalčio žvilgsnis“, p. 36) turi magiškojo realizmo bruožų – nereali situacija pateikiama kaip natūralus ir įprastas reiškinys.

⁴³ Kunčinas J., *Tūla*, p. 191 (toliau bus cituojama iš to paties šaltinio, tekste nurodant jo pavadinimą ir puslapio numerį).

⁴⁴ Kondrotas S. T., *Žalčio žvilgsnis*, V., 1981, p. 28 (toliau bus cituojama iš to paties veikalo, tekste nurodant jo pavadinimą ir puslapio numerį).

Rūpindamiesi savo artimųjų laidojimu, veikėjai nesąmoningai parodo, kad atstovauja kultūrai. Jie nori ilgiau išlaikyti mirusį veikėją šalia žmonių, jų sukurtos civilizacijos. Lyginamų kūrinių veikėjams svarbios tradicijos, praeitis. Jie imituoja tokius veiksmus, kurie dabar yra praradę paskirtį – Tūla yra sudeginama kaip tai anksčiau darydavo senovės lietuviai, o senolis „Žalčio žvilgsnyje“ kuo ilgiau laikomas šalia gyvųjų. Tokie autorių sprendimai rodo, kad orientuojamasi į praeitį, kas su postmodernizmu mažai tesusiję.

2.3. Kaimo ir miesto dvasia

Kad abu romanai yra orientuoti į kultūros pasaulį, rodantį veikėjų dvasios evoliuciją iš instinktų ir gamtos aplinkos į civilizaciją, atskleidžia veiksmo vieta. „Tūloje“ aprašomas Vilniaus senamiestis: „į Vilniaus ribas kartais dar įtraukiamas ir Užupis. Reabilituodamas šį nerespektabilų kvartalą, tiesa, kaip romantišką valkatų ir girtuoklių centrą, ir aprašinėdamas dabar jau savo formą praradusį ‚Naručio‘ viešbutį, daug pasidarbavo, matyt, neatsitiktinis šių vietų žinovas Jurgis Kunčinas savo romanais ‚Tūla‘ ir ‚Glisono kilpa‘“⁴⁵. Violeta Kelertienė Užupį įvardija kaip nekonservatyvų, nebijantį eksperimentų, laisvą, puikiai tinkantį postmodernios sąmonės raiškai.

S. T. Kondrotas savo veikėjus apgyvendina kaimo aplinkoje. Romanas „Žalčio žvilgsnis“ vaizduoja veikėjų instinktus, meilės scenas – visa tai priskiriama gamtos pasauliui. Tūlos ir pagrindinio veikėjo meilės scenos vyksta po varnalėšomis, Gaurusio motina su meilužiais susitinka aukštasmilgėje pievoje. Tad gamta globoja veikėjus, kursto jų instinktus: „žinai, medžių skaisčios spalvos, ankstyvos sutemos, oro vaiskumas... Veikdavo mane“⁴⁶.

Abu kūrinius vienija labai panaši veiksmo vieta. „Žalčio žvilgsnio“ kaimas ir „Tūlos“ Užupis kartu yra kultūros šaltiniai, bet tokios kultūros, kurios nenori paleisti gamta. Kaimas savaime yra supamas medžių, laukų, o Užupis juosiamas upės. Toks gamtos kišimasis į veikėjų gyvenimą lemia pastarųjų dvasinę disharmoniją. Jie turi apsispręsti, ką pasirinkti – instinktus ar kultūrą. Anksčiau aptartos laidojimo tradicijos įrodo kultūros pergalę, net po mirties veikėjai talpinami pažangioje aplinkoje.

Esama architektūros skirtumų. Kaimo veikėjai senolių patirtį išsaugojo atmintyje, o Užupio veikėjams kultūros paveldas yra matomas kasdien: „anuo metu Tūla gyveno tarp dviejų tiltelių – dengto, modernaus, vedančio į buvusio Tūlos instituto duris, ir funkcionalaus, betoninio, ties senuoju Bernardinų vienuolyne“⁴⁷.

⁴⁵ Kelertienė V., *Kita vertus...*, V., 2006, p. 178–179.

⁴⁶ Kondrotas S. T., *Žalčio žvilgsnis*, V., 1981, p. 283.

⁴⁷ Kunčinas J., *Tūla*, V., 1993, p. 9 (toliau bus cituojama iš to paties šaltinio, tekste nurodant jo pavadinimą ir puslapio numerį).

Aprašomame Užupyje yra labai daug architektūros paminklų, praturtinančių veikėjų dvasią, sąmonę, kultūrinę patirtį: „nutūpdavau tuomet į Bernardinų bokštą, kurio aukštybėje esama architektūriškai užkoduotų Gedimino stulpų, ir iš čia žvalgydavau tavo, Tūla, buvusių langus („Tūla“, p. 37). Architektūros grožis turtina patį pasakotoją: „tą dieną, vos ne jėga atsiplėšęs nuo lango į Vilniaus mūrus, parašiau tau, Tūla, pirmąjį laišką iš čia – ilgą, atvirą ir... beprasmišką“ („Tūla“, p. 115).

Tačiau romano veikėjas nesureikšmina miesto kaip vienintelio kultūros šaltinio: „kaip dažnai mane erzina kalbos ir visokiausi rašymai apie meilę Vilniui, priesaikos iš pasaulio krašto grįžti į šitą amžinąjį miestą“ („Tūla“, p. 28). Brandi dvasia yra kultūringa savaime.

„Žalčio žvilgsnyje“ yra žymiai daugiau gamtos nei architektūros, nes vaizduojama kaimo, o ne miesto aplinka. Tačiau tai nereiškia, kad veikėjai yra visiškai užvaldyti instinktų. Juos supanti gamta yra sukultūrinta: „matau aukštą žolę, palengva siūruojančią vėjyje, avilius, baltus debesis, tutmedžius, obelis, kriaušes, toliau vyšnius, dar toliau vasarojų ir arklį supančiotomis priekinėmis kojomis, pamažu klibikščiuojantį vasarojaus link“⁴⁸.

Veikėjai „Žalčio žvilgsnyje“ instinktams pasiduoda už kaimo ribų, o gyvenvietėje puoselėjamos giminės tradicijos. Štai Užupis apima ir viena, ir kita: „kur jau įvardijamos ne tokios patrauklios Vilniaus savybės, yra Jurgio Kunčino romanas *Tūla*. <...> Šis miestas jam nebėra šventa vieta. Tai tik jautriai, kartais ironiškai suvoktas gyvenimo ir veiklos laukas“⁴⁹. Tuo norima pasakyti, kad abiejuose romanuose lytiškumas, kuris yra modernizmo bruožas, reiškiasi gamtoje. Ji atspindi ir perteikia veikėjų jausmus ir aistras.

3. Magiškas realizmas kaip postmodernios dvasios padarinys

Postmodernizmą su magiškuoju realizmu vienija tai, kad rašantysis mato, kokia absurdiška yra tikrovė ir yra pakankamai brandžios dvasios, kad nuo tos tikrovės nebėgtų. O „Tūlos“ veikėjui realybė yra atstumianti dėl totalitarinio režimo, visuomenės susvetimėjimo, pagrindinio veikėjo kompleksų, nepasiekiamų svajonių. J. Kunčino romano „Tūla“ veikėjas yra psichologiškai silpnas ir nesugeba adekvačiai analizuoti ir priimti tikrovės.

„Tūlos“ veikėjas yra neatsiejamas nuo savo gyvenamojo meto ir asmeninę patirtį pateikia kūrinyje. XX amžiaus kūrėjas yra sukrėstas karo, trėmimų patirties, praradęs tikėjimą Dievu ir savimi. Pagrindinis veikėjas nesijaučia pakankamai stiprus, kad pats gebėtų būti savo gyvenimo šeimininku. Jis trokšta, kad kas nors viską nuspręstų ir padarytų už jį. Bėgdamas į sąsąmonės erdvę, jaučiasi saugus, nes tada nereikia mąstyti ir spręsti savo gyvenimo problemų. Kaip vieną

⁴⁸ Kondrotas S. T., min. veik., p. 10.

⁴⁹ Kelertienė V., min. veik., p. 184—185.

postmodernizmo bruožą romane „Tūla“ galima pabrėžti tai, kad postmodernistai orientuojasi į pasąmonę, o modernistai – į sąmonę. J. Kunčino veikėją labiau domina tai, kas nėra sąmonė.

Pasak E. N. Bukelienės, „XX a. pabaigos rašytojas, priėmęs naujo tūkstantmečio estetinius iššūkius, nebegalėjo kalbėti apie realybę patikliai, naiviai ar sentimentaliai. Išniekinto žmogaus ir sugriautų šventyklų akivaizdoje vienintelė ori pozicija — skeptiko, atokaus stebėtojo“⁵⁰. Skeptikas kalba ironiškai. O ironijos nestinga nei postmodernioje, nei magiškojo realizmo literatūroje. „Ironija <...> tėra viena <...> rašytojo kūrybos briaunų, kuri, be to, ,atsispindi (ir dvejinasi)‘ veidrodyje“⁵¹. Postmodernistinės ironijos atsiradimą lemia nusivylimas gyvenimu, istorija, žmogumi. Kada labai skauda, juokiamasi pikta. Taip atsiranda literatūrinė priemonė — pastišas, kuriam būdingas nevalingas šaipymasis, kada nebėra iš ko šaipytis. „Pastišas, kaip ir parodija, mėgdžioja ypatingą ar savitą stilių, stilistines kaukes, kalbėjimą negyva kalba, bet tai neutralus mėgdžiojimas, be gilesnio parodijos akstino, be satyrinės gaidos, be juoko“⁵². Kai „virš visų veiksmų ir minčių pakimba beprasmybė, pasaulis virsta chaosu, kuriame visa įmanoma, kuriame niekas neturi savo vietos“⁵³.

Bėgimą nuo tikrovės liudija ne tik ironija, sarkazmas, fikcija, bet ir erotiškumas. Pasak Eugenijaus Ališankos, „tradicinių išeigų užakimas verčia gręžtis į kultūros pakraščius, <...> ir sustiprėja ironija <...>, suklesti erotiškumas“⁵⁴. Jurgio Kunčino romane „Tūla“ erotizmas neatsiejamas nuo meilės: „Marina rado mudu pusnuogius, sukritusius menkam pavėsy...“⁵⁵. Erotika kaip ir bohemiškas gyvenimas, pašaipus juokas yra būdas užsimiršti, kūniškais malonumais kompensuoti prarastas dvasines vertybes.

Remdamasi teiginiu, kad „postmodernisto erotika – bejėgystės, pasimetimo, beviltiškumo ženklas“⁵⁶, E. N. Bukelienė akivaizdų „Tūlos“ erotiškumą skelbia romano postmodernumo požymiu.

Labiausiai postmodernizmą ir magiškąjį realizmą sieja fantazijos elementai kūrinys. „Filosofiniai paradoksai, fantastinės, mitologinės, psichologinės ar kalbinės gyvenimo transformacijos rūpi Lotynų Amerikos rašytojams“⁵⁷. Jiems „rūpi ne tik nuo amžių egzistuojanti absoliuti erdvė, bet ir konkrečių žmonių egzistencija politinio chaoso, socialinės disharmonijos, karų ir vienatvės, teroro ir terorizmo amžiuje“⁵⁸.

²⁰ Bukelienė E. N., *Proza ties tūkstantmečio riba*, K., 2004, p. 6.

⁵¹ Laurušas J. L., *Akmuo ir šviesa*, V., 2005, p. 139.

⁵² Jameson'as F., *Kultūros posūkis. Rinktiniai darbai apie postmodernizmą (1983–1998)*, V., 2002, p. 18.

⁵³ Ališanka E., „Postmodernizmo ženklai Lietuvoje“, *Miestelėnai: miestas ir postmodernioji kultūra*, V., 1995, p. 78-79.

⁵⁴ Ten pat, p. 77.

⁵⁵ Kunčinas J., *Tūla*, V., 1993, p. 139.

⁵⁶ Bukelienė E. ir kt., „1950-ųjų kartos prozininkai“, *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, V., 2003, p. 140.

⁵⁷ Laurušas J. L., min. veik., p. 140–141.

⁵⁸ Ten pat, p. 141.

Realybe nepatenkintas ir J. Kunčino romano „Tūla“ pagrindinis veikėjas, kurio nepasitenkinimas prasiveržia pykčiu, maištu, susierzinimu, noru priešintis, pabėgti viską paliekant saviškai. O bėgama į save, į sąmonėje paslėptus troškimus ir poreikius. „Esmiškai ‚paviršutiniškas‘ menas <...> paprasčiau gali išsižadėti prasmų, lengviau tampa vizijų ir fikcijų kūrimo įrankiu, būdamas juslingesnis, greičiau įveikia ribas tarp meno ir estetinio malonumo“⁵⁹.

Pagrindinio veikėjo jausmai ieško gražesnės, šiltesnės ir jaukesnės erdvės, kurios realiame gyvenime nėra. Būtent istorinės aplinkybės ir kūrėjo jaučiama disharmonija lemia kūrinio fantastiškumą.

Knyga – psichologinės saviterapijos priemonė, atskleidžianti rašančiojo patirtį ir problemas. „Tūlos“ pasakotojui vaizduotė, menama reinkarnacija atstoja trokštamą realybę, sąmonė patenkina sąmonę.

Postmodernizmo, magiškojo realizmo kūrinius ir J. Kunčino romaną „Tūla“ vienija veikėjų reakcija į realybę – veikėjai mato dabarties trūkumus. Romano „Tūla“ veikėjas nuo postmodernizmo ir magiškojo realizmo atstovų skiriasi tuo, kad suvokęs tikrovės absurdiškumą iš jos nesijuokia, bet bėga į sąmonės pasaulį ir taip įrodo, kad yra silpnas, bijo gyvenimo.

3.1. Magiškojo realizmo tradicija „Tūloje“

Romane „Tūla“ magiškojo realizmo bruožus lemia postmoderni rašytojo sąmonė. Ji maištauja prieš esamą tvarką visuomenėje, susvetimėjusius žmones, trypiamas vertybes. Jautrumu pasižymintys veikėjai fantazuoja, iš realaus gyvenimo bėga į sąmoninį, įsivaizduojamą gyvenimą. J. Kunčinas supranta, kad „gyvenimo realijos net žiauresnės nei mano klystantys ir besiblaškantys vyrai bei moterys. Vargu ar įmanoma vaizduoti harmoniją, kurios nėra nei išoriniame, nei vidiniame pasaulyje“⁶⁰. Tik romano veikėjai nebeanalizuoja tikrovės, kaip tai darė magiškojo realizmo atstovai, o susikuria naują, sau parankią realybę. Pavyzdžiui, pasakos veikėjas negali staiga iš heterotopinės erdvės patekti į išsvajotą ideotopinę erdvę, o pagrindinis „Tūlos“ veikėjas gyvena svajonėse, vengia keistis pats ir keisti savo gyvenimą, kuris jo netenkina.

Pagrindinis „Tūlos“ veikėjas įsivaizduoja gyvenąs nerealiame pasaulyje, nes yra lakios vaizduotės, tikrovę vertina ironiškai, optimistiškai: „varnalėšos – tai juk varnų lėšos, didžiuliai, žali, beverčiai banknotai, akis lesančių varnų pinigai už kantrybę“⁶¹. Ši citata atskleidžia ironišką, šmaikštų, šiek tiek vaikišką „Tūlos“ veikėjo požiūrį į gyvenimą. Galima teigti, kad pagrindinis

⁵⁹ Ališanka E., min. veik., p. 79.

⁶⁰ Mikelaitis G., „Teologinės estetikos apribai“, *Tikėti ir rašyti*, V., 2002, p. 183.

⁶¹ Kunčinas J., *Tūla*, V., 1993, p. 174.

veikėjas nėra pakankamai brandus, kad drąsiai priimtų gyvenimą tokį, koks jis yra. Tai „Tūlą“ atriboja nuo magiškojo realizmo kūrinį.

3.2. Magiškojo realizmo bruožai

Magiškojo realizmo kūriniai vienija tai, kad juose persipina fantastika ir realybė. Fantastika yra būdas pabėgti nuo realybės, kuri netenkina veikėjo. Fantazija reiškiasi įvairiai: veikėjas gali tapatinti save su gyvūnu, paukščiu (romano „Tūla“ pasakotojas gretina save su šikšnosparniu) arba sapną pateikti kaip neginčijamą tikrovę. David'o Madsen'o romane „Sapnų dėžutė“ sapnas keičia sapną, rodos, nesibaigia ir atstoja realybę.

Magiškojo realizmo veikalai patraukia vaizduojamu fantazijos pasauliu. Skaitytojas gali užsimiršti, kartu su veikėjais pasinerti į jausmų, troškimų, mistikos valdomą pasaulį. Patirti tai, ko trūksta tikrame gyvenime.

Dar vienas svarbus magiškojo realizmo bruožas yra pasakiškumas – fantastinė situacija pateikiama kaip reali ir joje vyksta neįtikėtini dalykai: žmogus virsta šikšnosparniu, veikėjas negali pabusti iš miego, netgi pats kūrinys nesibaigia. D. Madsen'o romano „Sapnų dėžutė“ pabaigoje skaitytojui siūloma grįžti į septintąjį puslapį. Taip skaitytojas įtraukiamas į autoriaus fantazijos pasaulį, tampa ir įkaitu, ir veikėju.

Remiantis Juozu Lioginu Laurušu, magiškąjį realizmą „galima apibūdinti kaip realizmo ir fantastikos, civilizuotos sąmonės ir pirmykščio maginio mąstymo, tikrovės ir mito junginį“⁶². Magiškasis realizmas pasireiškia tikrovės priėmimu. Romanas „Tūla“ tik priartėja prie magiškojo realizmo, nes tikrovė netenkina veikėjų, realybę keičia fantazija. „Tūlos“ pasakotojas nesistengia keisti savo gyvenimo, nors yra nepatenkintas esama situacija. Tai rodo ironija, pastišas.

3.3. „Tūlos“ ir magiškojo realizmo kūrinį panašumai

Tiek D. Madsen'o „Sapnų dėžutė“, tiek ir J. Kunčino „Tūla“ turi magiškojo realizmo bruožų. Su veikėju susitapatinęs pasakotojas romane „Tūla“ taip pat kaip ir kūrinio „Sapnų dėžutė“ veikėjas Hendrykas neskiria realybės nuo fantazijos. Skaitytojas sunkiai suvokia, kuris iš veikėjų yra realus, o kuris tik kito veikėjo vaizduotės kūrinys: „jei Fliuchšteino pilis – tikrai tik sapnas, kurį sapnuojate

⁶² Laurušas J. L., *Akmuo ir šviesa*, V., 2005, p. 138.

sapne, o ši savo ruožtu sapnuojate traukinyje? Be to, neužmirškite, mes taip ir neišsiaiškinome, kuris iš mūsų sapnuoja, o kuris yra sapnuojamas...“⁶³.

Tokia neaiški situacija, veikėjo jausena padeda perteikti pagrindinį magiškojo realizmo bruožą – fantazijos pasaulio įvedimą į realybę. Kaip rašo J. L. Laurušas, magiškojo realizmo kūrinuose „nuolat kartojasi veidrodžio, labirinto, sapno sapne motyvai“⁶⁴. Akivaizdu, kad pagrindinis veikėjas Hendrykas ne savo noru patenka į sunkiai paaiškinamą padėtį: „– Tuomet gal pasakysite, kokia tai pasaulio dalis? Kur tiksliai mes esame?“ („Sapnų dėžutė“, p. 8). O ir pats sapnas yra painiojamas su meditacija: „– Aha, pabudote! Man pasirodė, kad tiesiog užsnūdote prie filet de boeuf poélé villette lėkštės, bet ką aš žinau, galbūt jūs meditavote“ („Sapnų dėžutė“, p. 12). Net Freud'ą primenantis veikėjas neišsiaiškina tikrosios Hendryko būsenos. Susidaro įspūdis, kad pagrindinio veikėjo bendrakeleivis mėgaujasi Hendryko nežinia, pasimetimu, bando įteigti sapno realumą: „kalbant apie sapnus, nieko negali būti ,tik‘, – pareiškė daktaras Froidas“ („Sapnų dėžutė“, p. 15), „– Vadinasi, sapnas, tiesa? Ką gi, šitaip iš tiesų galima daug ką paaiškinti, – pasakiau“ („Sapnų dėžutė“, p. 15).

„Tūlos“ ir „Sapnų dėžutės“ veikėjai pasakoja pirmuoju asmeniu, abu patiria realaus gyvenimo ir fantazijos susiliejimą, bet tik Hendrykas romane „Sapnų dėžutė“ priešinasi tokiam magiškojo realizmo pojūčiui: „– Jūs egzistuojate tik tol, kol aš sapnuoju, paaiškinau, staiga pasijutęs gana svarbiu asmeniu. – O aš štai norėčiau pabusti“ („Sapnų dėžutė“, p. 16). Šis pagrindinių veikėjų skirtumas atskleidžia tai, kad su šikšnosparniu susitapatinančiam pagrindiniam veikėjui „Tūloje“ toks savo gyvenimo perkėlimas į nerealų pasaulį yra įdomus ir būtinas, nes padeda kompensuoti tikrąjį gyvenimą, kuris nėra visavertis. O veikėjas Hendrykas, priešingai, jaučiasi sveikas ir visapusiškai laimingas. Autorius į neaiškia situaciją jį patalpina tik dėl to, kad įrodytų skaitytojui egzistuojant sapnų pasaulį, paskatintų susimąstyti, kuris gyvenimas, realus ar trokštamas, yra tikresnis.

Romano „Sapnų dėžutė“ autorius žaidžia su pagrindiniu veikėju Hendryku, pateikia jį juokingose situacijose, įvelia į groteskiškus epizodus ir kartu su skaitytoju šaiposi iš jo: „tad šitaip ir nuklampojuje per sniegą mes visi trys: psichiatras, traukinio palydovas ir vyriškis su glamžyto aksomo sijonu, net nenumanantis, kas toks esąs“ („Sapnų dėžutė“, p. 38). Absurdiškos situacijos: „– Į grafo būstą, kur kitur? Jis laukia jūsų jau ištisas valandas“ („Sapnų dėžutė“, p. 56), „tarsi dar būtų maža to, kad neprisimenu savo vardo – nebuvo jokių priežasčių manyti, kad tikrasis mano vardas ir yra Hendrykas – štai ima ir paaiškėja, kad rytoj vakare didžiulė žiūrovų minia lauks mano kalbos, o kokia tema – neturiu žalio supratimo“ („Sapnų dėžutė“, p. 64), žaidimas su veikėjais, laisvas pasakojimo būdas, autoriaus mėgavimasis juokingais epizodais rodo, kad „Sapnų

⁶³ Madsen'as D., *Sapnų dėžutė*, V., 2006, p. 222 (toliau bus cituojama iš to paties veikalo, tekste nurodant jo pavadinimą ir puslapio numerį).

⁶⁴ Laurušas J. L., min. veik., p. 138.

dėžutė“ yra grynai magiškojo realizmo romanas. O „Tūla“ tik šikšnosparnio motyvu labai priartėja prie magiškojo realizmo.

„Sapnų dėžutė“ yra labai erotišką kūrinys: „aš nugrimzdau į slėpinągą niekieno teritoriją tarp būdravimo ir miego, tarp sąmoningos būsenos ir komos, kur visi pavidalai išskydę ir neaiškūs, kontūrai migloti, kur visa kas tampa ne tik įmanoma, bet, paklūstant vaizduotės ir troškimo valiai, netgi tikėtina. Šioje slėpinių žemėje aš sutikau Adelmą: grakščią, žavią, geidulingą... ir visiškai nuoga“ („Sapnų dėžutė“, p. 110). Tai liudija laisvą autoriaus pasakojimą, įžūlų veržlumą, norą išlaikyti skaitytojo dėmesį. Toks romano bruožas sietinas su magiškuoju realizmu. Daug nuogo kūno vaizdų yra ir romane „Tūla“, bet tai įtakoja pasakojama meilės istorija.

Erotizmą keičia šiurpūs vaizdai, siurrealistiniai pavidalai: „staiga išvydau šiurpų kažkokią pragaro gyvio snukį tamsraudonėmis liepsnojančiomis akimis; įnirtęs žvėris sustugo klaidai praviėdamas juodas lūpas, iš virpančių šnervių tvokstelėjo garas, ir aš pagalvojau... ne, galvoti aš jau nebeįstengiau! Stačiai suakmenėjau...“ („Sapnų dėžutė“, p. 114).

Tragikomišką situaciją sukelia perdėtai rimtas veikėjo grafo išgąstis dėl pasileidusių karvių: „– Karvės, karvės! – maurojo grafas Vilhelmas, perrėkdamas kurtinantį triukšmą. – Sakau jums, jos veržiasi čionai! Pirmiausia išveskite moteris!“ („Sapnų dėžutė“, p. 114). Kaip ir dera magiškajam realizmui, groteskiškas situacijas keičia žiaurumo proveržiai: „– Kapokite jas į gabalus! – maurojo grafas. – Tik galvas atneškite man sveikas!“ („Sapnų dėžutė“, p. 115). Panašu, kad pasakotojas ne tiek gąsdina ir šiurpina, kiek mėgaujasi numanoma skaitytojo reakcija.

Postmodernaus skaitytojo nebegalima nustebinti šokiruojančiais žiauriais vaizdais, dabartinį žmogų labiau paveikia ironiškas požiūris į tai, kas realybę supina su košmaru: „pro mane pragrumėjo milžiniška karvė, ir man gerklę užspaudė siaubo gniaužtai – išvydau, kad gyvulus įsikandęs nasruose nešasi žmogaus ranką“ („Sapnų dėžutė“, p. 116).

Abu šiame skyriuje aptariamus romanus sieja tai, kad didžioji veiksmo dalis vyksta įsivaizduojamoje tikrovėje.

3.4. Šikšnosparnio motyvas – magiškojo realizmo bruožas romane „Tūla“

Pagrindinis „Tūlos“ veikėjas susitapatina su šikšnosparniu, nes tokia būseną jam yra priimtinesnė. Tai įrodo daugiau nei 21 kartą pavartoti šikšnosparnio vaizdai. Jie išplėtoti, užima ištistus puslapius. Tai leidžia teigti, kad veikėjo-žmogaus vaidmuo romane yra menkesnis už veikėjo-šikšnosparnio. Autorius nusprendė pagrindinio veikėjo pasaulėvoką perteikti per šikšnosparnio prizmę. Toks žmogaus ir žinduolio sukryžminimas romaną priartina prie magiškojo

realizmo kūrinį, padaro jį patrauklesniu skaitytojui, išlaisvina vaizduotę. „Tūloje“ pateikiamas pasakotojas yra nei žmogus, nei šikšnosparnis. Jis turi abiejų būtybių savybių: „o aš nerių į tamsą ir skaudžiai atsimušu į langą – tikram šikšnosparniui niekada taip neatsitiktų!“⁶⁵.

Pagrindinio veikėjo tapatinimas su šikšnosparniu geriausiai atskleidžia pasakotojo jausmus Tūlai: „aš įskrendu pro vos pravertą nakčiai orlaide, sugniaužęs abi dideliausias alyvų puokštes“ („Tūla“, p. 7). Veikėjas-šikšnosparnis nėra išspraudžiamas į rėmus. Priešingai, žmogaus ir gyvūno pasaulio sampyna padeda perteikti pagrindinio veikėjo jausmus, tikraja ta žodžio prasme suteikti sparnus: „kai kertu vaiduoklišką Olandų gatvės magistralę ir pro drėgnus Filaretų gatvelės kiemelius it šmėkla išnyru Polocko tiesėje ties Bernardinų kapinėmis“ („Tūla“, p. 6).

Veikėjas-šikšnosparnis turi savą paskirtį. Tiek J. Kunčino, tiek D. Madsen'o tikslas buvo fantazijos elementus pateikti kaip realaus gyvenimo įvykius. Pagrindinio veikėjo virtimas šikšnosparniu ar nesibaigiantis veikėjo Hendryko gyvenimas sapne magiškojo realizmo kūrinii yra savaime suprantamas ir privalomas reiškinys.

Pagrindinis šikšnosparnio motyvo bruožas, įrodantis, kad „Tūla“ turi magiškojo realizmo bruožų, – siekis išlaisvinti pagrindinio veikėjo emocijas. Pasakotojas labai norėjo stebėti miegančią mylimąją. Tačiau būdamas žmogumi jis negalėjo prilipti prie lango stiklo ir ten iškyboti kiaurą naktį. Tinkamiausia išeitis – autoriaus sprendimas veikėją-žmogų paversti šikšnosparniu. Įsijautimas į šio žinduolio gyvenimą sumažina atstumą tarp žmonių ir gyvūnų pasaulio, perteikia susvetimėjusio asmens savijautą, kuriam paguodą teikia gamta ir buvimas jos dalimi: „gulėdamas aukštiekninkas ant pilkšvos palangės, aš dar pamatau, kad debesis užgulęs Bekešo kalną staiga krusteli ir švilpdamas neregėtu greičiu pasileidžia tiesiai į namus“ („Tūla“, p. 8).

Šikšnosparnio sužmoginimas yra toks pat nerealus įvykis kaip ir veikėjus-žmones draskančios karvės: „juk karvės niekada šitaip šiurpiai nesielgia, bent jau man neteko nei regėti, nei girdėti ničnieko panašaus“⁶⁶, nes magiškas realizmas padeda veikėjo jausmus, troškimus ir fantazijas pateikti kaip realius gyvenimo įvykius. „Tūloje“ ir „Sapnų dėžutėje“ išlaisvinta veikėjų vaizduotė ir fantazija prilyginama tikrovei.

4. Kalbinės formos romane „Tūla“

Arno Ališausko lyriškuoju pavadintas J. Kunčino romanas „Tūla“, pasak Rimvydo Šilbajorio, stiprus tuo, kad rašytojas „pasinaudoja įtampa tarp dviejų pasaulių – išorinės destrukcijos už

⁶⁵ Kunčinas J., *Tūla*, V., 1993, p. 8 (toliau bus cituojama iš to paties šaltinio, tekste nurodant jo pavadinimą ir puslapio numerį).

⁶⁶ Madsen'as D., *Sapnų dėžutė*, V., 2006, p. 117.

menamos tvarkos fasado ir vidinės švaros, kad ir skarmaluotos, ir pigiu vynu trenkiančios⁶⁷. Taip išryškėja veikėjo vidinio ir išorinio pasaulio priešprieša.

Kaip teigė pats J. Kunčinas, „normalioje visuomenėje žmogus pats atranda savo santykį su Dievu“⁶⁸. Tačiau romane „Tūla“ vaizduojama tokia visuomenė, kurioje žmogus yra suabejojęs ir Dievu, ir savimi. Dėl to laisvas gyvenimo būdas, paguodą teikianti fantazija yra išeitis, galimybė bent trumpam susigrąžinti vidinę ramybę.

E. N. Bukelienė mano, kad romanas „Tūla“ yra postmodernus ir labai geros kokybės: „sovietmečio Vilniaus bohemos retrospektyvos požiūriu – *Tūla* yra vienas įdomesnių aptariamojo laikotarpio [1950-ųjų karta; aut. past.] kūrinių, o jautriai perteikta desperatiškos meilės istorija – vienas originaliausių lietuvių meilės romanų“⁶⁹.

Literatūros kritikei J. Kunčino kūrinys atrodo unikalus ir tuo, kad liudija „žmogaus situacijos dramatiškumą totalitarinėje visuomenėje ir jo sutrikimą išsiveržus į laisvę. <...> Meniškumu ir dramatiškumu nepranokstamas romanas „Tūla“. Vientisumą praradusio žmogaus bejėgystės, intelektualinio nuovargio, depresijos ženklas – fiziologinių funkcijų, instinktų hipertrofuotas sureikšminimas“⁷⁰. Tokiu pastebėjimu E. N. Bukelienė siekia įrodyti, kad J. Kunčino romanas yra postmodernus, nes veikėjas itin jaučia išorinio pasaulio ir žmogaus priešpriešą, todėl nuo realaus gyvenimo slepiasi nerealiame.

„Tūloje“ esama ir savų privalumų. Ypatingą pagrindinio veikėjo laisvumą, atsipalaidavimą atspindi nė trupučio nesuvaržyta kalba. Ironiją perteikia rusiški keiksmažodžiai, šmaikštūs naujadarai, buitiniai dialogai: „dauguma šitaip: Lakūdra! Ko tu, tramtararam landžioji pas jaunus bernus?“⁷¹.

Autorius drąsiai vartoja nešvankius posakius, vaizduoja erotines scenas ir visa tai pateikia kaip literatūrinės priemones. Pagrindinis veikėjas moka į esamą gyvenimo situaciją pažvelgti su šypsena. Pasakotojas negali pakeisti istorinės situacijos, bet gali pakeisti savo požiūrį į tą situaciją. Toks kalbėtojo teiginys kaip „Fidelio dovanos sovietų alkoholikams“ („Tūla“, p. 53) atskleidžia, kad pagrindinis veikėjas moka ironiškai priimti, vertinti gyvenimą. J. Kunčino romanas „Tūla“ ypatingas tuo, kad tarybinę žmogaus patirtį priima kaip neišvengiamybę, nesmerkia, bet šmaikščiai pasijuokia iš trūkumų: „žinoma, partija niekuomet nepalieka savo vaikų kaip aš. Partija mat nepalyginamai turtingesnė ne tik už valkatas, ne tik už tą vyną nuo artimųjų slepiančią brolių, bet net ir už tuos gruzinus“ („Tūla“, p. 55).

⁶⁷ Ališauskas A., „Tūlos diriguojami menestreliai“, *Literatūra ir menas*, 1997-01-25, p. 5.

⁶⁸ Kunčinas J., „Žvilgsniai Dievop“, *Tikėti ir rašyti*, V., 2002, p. 178.

⁶⁹ Bukelienė E. ir kt., „1950-ųjų kartos prozininkai“, *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, V., 2003, p. 140.

⁷⁰ Bukelienė E. N., *Proza ties tūkstantmečio riba*, K., 2004, p. 6.

⁷¹ Kunčinas J., *Tūla*, V., 1993, p. 22 (toliau bus cituojama iš to paties šaltinio, tekste nurodant jo pavadinimą ir puslapio numerį).

Autorius pasakotoją sutapatina su pagrindiniu veikėju, kuris yra menininkas, bohemiškas žmogus, klajūnas: „bastūnams ir veltėdžiams, girtuokliams ir benamiams atėjo baisūs laikai – valymas tęsėsi be paliovos <...> o aš pagalvodavau – kiek jų, baudėjų, reikia, kad visi dirbtų?“ („Tūla“, p. 124–125). Romane esama ironijos, erotiškumo, pastišo, veikėjas jaučia žmonių susvetimėjimą, socialinių sluoksnių skirtumus. Šie bruožai priartina romaną prie postmodernių kūrinių. Ypač didelį įspūdį daro vaizdinga kalba, laisvas kalbėjimo būdas.

Bejausmei, humoro pojūtį praradusiai parodijai: „titulas: sargas žiemos sezonui. Pavasarij kontraktas baigsis...“ („Tūla“, p. 145), „girtuoklių pasakas, ko gero, reikėtų priskirti prie gyvulinių – jos visos prasideda smagiu žvengimu, amsėjimu, kniaukimu, o baigiasi bliovimu, besiveriančia žeme, šlykščiausia smarve, dantų griežimu ir pragaro liepsnom“ („Tūla“, p. 152) yra būdingas skausmas, susitaikymas su esamu gyvenimu, nes „be paliovos, kiekvieną minutę, reikia saugoti savo menką gyvastį, galvoti tik apie šią dieną ir valandą, rūpintis, ką valgysi, ką gersi, kur nakvosi...“ („Tūla“, p. 60). Postmodernizmui būdinga veikėjo netenkinanti aplinka: „suku ratą po rato tame pačiame padrėkusiame, nuvarvėjusiame, suodžiais apkritusiame mieste...“ („Tūla“, p. 62), viso ko beprasmybė: „antai stypso suskretęs raudonakis vyras su dar labiau suskretusiu šunšuniu – jį kaip mat atiduotų už porą bokalų stipraus alaus“ („Tūla“, p. 29). Vaizdinga autoriaus kalba padeda tinkamai išreikšti „Tūloje“ esančius postmodernizmo ir magiškojo realizmo bruožus.

Tam, kad būtų išsaugota pagrindinio veikėjo pusiausvyra, autorius vaizduoja daug erotiškų, linksmų situacijų: „ji ėmė negražiai kikenti ir kibti prie dėdės Hanso, tarsi jai būtų ne septyniasdešimt, o šešiolika...“ („Tūla“, p. 16). Pasakotojas nėra gašlus, moters kūną jis priima kaip meno kūrinį: „pasislepia dešinioji tavo šlaunis, matydavau, kaip tu nusirengi nakčiai“ („Tūla“, p. 40–41). Pagrindinis veikėjas geba subtiliai jausti Tūlą: „prigludo nuogu pečiu, ir aš pagaliau pajutau tą nuogumą“ („Tūla“, p. 157).

Žinomos frazės pateikiamos tada vyravusia rusų kalba ir padeda įsijausti į veikėjo gyvenimą tarybiniais laikais: „vsie my liūdi, vsie my čelovieki!“ („Tūla“, p. 112), „Rodina slyšit, rodina znajet...“ („Tūla“, p. 147). Autorius taip pat cituoja posakių lenkų, anglų, lotynų, vokiečių, italų, ispanų kalbomis. Tai leidžia manyti, kad vaizduojamas veikėjas nėra visiškai degradavęs. Jis turi savą vertybių sistemą, bohemiškas gyvenimo būdas yra neatsiejama jo meniškumo dalis, protestas prieš įprastas visuomenės normas ir tarybinę santvarką.

J. Kunčino romane „Tūla“ postmoderniai kalbama apie menininko meilę. Ji tokia ypatinga, kad šį jausmą tinkamai perteikti padeda šikšnosparnio motyvas. Juo kūrinys „Tūla“ labai priartėja prie magiškojo realizmo. J. Kunčinas su ironija, be smerkimo ir savigraužos pažvelgė į asocialaus žmogaus padėtį Tarybų Lietuvoje, nes „pamaži galima <...> susitaikyti su viskuo: su griūvančiu ant galvos dangumi, su vis labiau išsigimstančiu savo paties šešėliu, netgi su tuo, kad iš visų jėgų įsignybęs nebejauti skausmo“ („Tūla“, p. 147).

Kalbinių formų gausa „Tūloje“ pagyvina pasakojimą, padaro patrauklesniu skaitytojui, padeda įsijausti į pasakojamą istoriją. Kadangi romanas vaizduoja buitines scenas, kasdienybę, tai paprasta, įvykius atitinkanti pasakotojo kalba neišsiskiria iš bendro konteksto, yra labai tinkamai parinkta.

III. Išvados

Postmodernizmas ir magiškasis realizmas yra nuoseklus vakarietiškosios kultūrinės patirties ir jo suformuoto mentaliteto padarinys. Literatūros kritikė E. N. Bukelienė mano, kad J. Kunčino romanas „Tūla“ artėja postmodernizmo link, tačiau šiuo darbu norėta įrodyti, kad kūrėjas yra neatsiejamas nuo savo tautos dvasios patirties. Romanas „Tūla“ perteikia lietuvių kultūrinę patirtį, kuri XX amžiaus X dešimtmetyje dar nebuvo paruošusi dirvos adekvačiai postmodernistinei pasaulėjautai.

1. Analizuojamą J. Kunčino kūrinį „Tūla“ palyginus su Hermann'o Hesse'ės romanu „Stepių vilkas“ išryškėjo nemažai skirtumų. Postmodernus asmuo vienatvėje mąsto apie savo gyvenimą, suvokia egzistencijos trapumą, viskuo abejoja, viduje priešinasi jo netenkinančiam pasauliui. Negalėdamas pakeisti to, kas nepatinka, pasitelkia ironiją. Toks yra pagrindinis „Stepių vilko“ veikėjas Haris Haleris. Lietuvių autoriaus pagrindinis veikėjas „Tūloje“ elgiasi priešingai: susitinka su draugais kavinėse, mėgaujasi bohemiška aplinka. Pirmuoju asmeniu pasakojantis veikėjas nėra vienišas, jį supa bendraminčiai draugai. Jis ne tiek apmąsto egzistenciją, kiek aprašo savo meilės istoriją. Būtent ji yra svarbiausia romane.
2. Lietuvių rašytojo S. T. Kondroto romanas „Žalčio žvilgsnis“ turi magiškojo realizmo bruožų. Jis lygintinas su magiškojo realizmo D. Madsen'o romanu „Sapnų dėžutė“. Šiuos kūrinius su J. Kunčino „Tūla“ sieja realybės ir fantastikos ryšys. „Žalčio žvilgsnyje“ miręs senolis ilgai laikomas tarp gyvųjų. Ši fantasmagorinė scena primena „Sapnų dėžutėje“ vaizduojamą agresyvių karvių antpuolį. Toks pat fantastinis yra ir pagrindinio veikėjo virtimas šikšnosparniu romane „Tūla“. Magiškam realizmui būdinga tai, kad veikėjai drąsiai priima tikrovę, nebėga nuo realybės. Būtent šis bruožas išskiria „Tūlą“ iš kitų magiškojo realizmo ypatybių turinčių kūrinių. Pagrindinis „Tūlos“ veikėjas visais įmanomais būdais vengia akistatos su tikrove. Šikšnosparnio motyvas veikėjui suteikia tas savybes, kurių jis stokoja būdamas žmogumi. Romaną „Tūla“ galima įvardinti kaip kūrinį, kuris turi magiškojo realizmo bruožų, bet nėra magiškojo realizmo romanas.
3. E. N. Bukelienė siekia J. Kunčino romaną priskirti postmodernizmui. Tai leidžia įtarti, kad vyrauja nuomonė, jog kūrinys vertingas tik tada, kada turi postmodernizmo srovės bruožų. Tačiau J. Kunčino romanas „Tūla“ yra vertingas kaip lietuvių tautos dvasios reiškinys. Pats postmodernizmas ir magiškasis realizmas susiformavo kaip vakarietiškoji kultūrinė patirtis. Bandyamas svetimą patirtį priskirti savajai parodo, kad dar nevisiškai pasitikima savo tauta ir jos kūrėjais.

Negalima teigti, kad romane „Tūla“ visiškai nėra postmodernizmo bruožų. Šiai literatūros srovei būdingos ironijos, troškimo, šizofrenijos link artėjančios neurozės esama ir „Tūloje“.

Tokiu atveju būtų galima kalbėti apie lietuvišką postmodernizmą. Bet, kaip rašė B. Sruoga ir J. Lindė-Dobilas, negalima literatūros kurti pagal iš anksto nustatytas ar nusistatytas normas. Literatūra yra savo kultūrinio mentaliteto padarinys.

IV. Santrauka

Jurgio Kunčino romanas „Tūla“: postmodernizmo link

Pagrindiniai žodžiai: *Jurgis Kunčinas, Elena Nijolė Bukelienė, postmodernizmas, magiškasis realizmas.*

Jurgis Kunčinas (1947—2003) romane „Tūla“ pateikia dviejų bohemos atstovų meilės istoriją, kurioje literatūros tyrinėtoja Elena Nijolė Bukelienė išvelgia postmodernizmo bruožų. Vokietijoje susiformavęs postmodernizmas pasižymi veikėjų apatija supančiam pasauliui, aplinkiniams, ironija. Ji tampa gynybine priemone veikėjui, kurio netenkina esamas gyvenimas ir jis žino, kad nieko negali pakeisti. Abejojama Dievu, amžinybe, veikėjų pasaulis susiskaidęs, gyvenimas priimamas kaip žaidimas.

J. Kunčino romane elgiamasi priešingai – pagrindinis veikėjas myli Tūlą ir po mirties, mėgaujasi bohema. Ji, ironija, šikšnosparnio motyvas pagrindiniam „Tūlos“ veikėjui padeda pabėgti nuo jo netenkinančios tikrovės. Ironija kyla daugiau iš linksmo gyvenimo būdo, dirbtinio atsipalaidavimo, nei iš intelektualių paskatų.

„Tūla“ nėra ir grynai magiškojo realizmo kūrinys, nes veikėjas nepriima tikrovės, bet nuo jos bėga vartodamas alkoholį, įsivaizduodamas esąs šikšnosparnis. Tai, kad įvedamas šikšnosparnio motyvas, gali priminti fantazijos ir tikrovės maišymą, kuriuo paremtas magiškasis realizmas. Tik „Tūloje“ šikšnosparnis neatlieka žaidybinės funkcijos, kaip, pavyzdžiui, sapnas David'o Madsen'o romane „Sapnų dėžutė“, šikšnosparnis yra veikėjui reikalinga, svarbi detalė.

Darbo objektas – J. Kunčino romanas „Tūla“ ir jo ryšys su postmodernizmu. Problema yra ta, kad literatūros kritikė E. N. Bukelienė romaną sieja su postmodernizmu.

J. Kunčinas buvo veikiamas kolektyvinės sąmonės, bet jo kūrinys yra lietuviškas produktas ir neturi tos savasties, kuri būdinga postmodernizmą suformavusiai vokiečių tautai.

Tai, kad J. Kunčino „Tūla“ nėra nei postmodernus, nei magiškojo realizmo romanas atskleidžia skirtumai su lygintais D. Madsen'o, Hermann'o Hesse'ės, Sauliaus Tomo Kondroto romanais. Magiškojo realizmo D. Madsen'o romanas „Sapnų dėžutė“, magiškojo realizmo bruožų turintis S. T. Kondroto romanas „Žalčio žvilgsnis“ pasižymi fantasmagoriniais vaizdais, žaidybiškumu. Tikrovė nėra maloni, bet priimama linksmai, optimistiškai. „Tūloje“ pagrindinio veikėjo susidūrimas su realybe lemia alkoholizmą. Jeigu minėtuose magiškojo realizmo romanuose tikrovė ir fantazija neužgožia viena kitos, tai „Tūloje“ fantastinis šikšnosparnio elementas veikėjui yra kur kas svarbesnis, nei realus gyvenimas Užupyje.

Šikšnosparnis veikėjui svarbesnis dėl to, kad užpildo jo trūkumus, realizuoja svajones. Tai, kad su pasakotoju susitapatinęs pagrindinis veikėjas slepiasi šikšnosparnio vaidmenyje, girtauja, rodo pagrindinio veikėjo silpnumą, baime, tikrovės vengimą. Bohemiška draugų aplinka leidžia negalvoti apie savo problemas ir jos lieka nesprendžiamos.

Visai kitoks yra vokiečių rašytojo H. Hesse'ės romano „Stepių vilkas“ veikėjas Haris Haleris. Savo bėdas jis apmąsto vienumoje, yra emociškai stabilus, intelektualus. Šiame romane juntama pagrindinio veikėjo savianalizė. Jis domisi savo asmenybės trūkumais ir privalumais. H. Hesse'ė aprašo vyro tapsmą tikroju „aš“, asmenybės tobulėjimo kelią. Tuo tarpu, „Tūlos“ veikėjas tik ieško būdų, kurie padėtų pabėgti nuo problemų. Jų sprendimas pagrindiniam veikėjui neatrodo tinkamas būdas gerinti savo gyvenimą, tobulinti vidinį pasaulį.

J. Kunčino romaną „Tūla“ galima įvardinti kaip lietuvių tautos sąmonės kūrinį. Jame iš pirmo žvilgsnio galima rasti magiškojo realizmo ir postmodernizmo bruožų, bet tai būtų tik paviršutinis pastebėjimas. „Tūloje“ postmodernizmui ir magiškajam realizmui artimi bruožai: realybės ir fantastikos painiojimas, ironija, netenkinanti tikrovė – yra paremti pagrindinio „Tūlos“ veikėjo baime, nenoru matyti gyvenimo tokio, koks jis yra, problemų vengimo, slėpimusi fantazijos sferoje.

IV. Summary

The Novel “Tūla” by Jurgis Kunčinas – Towards Postmodernism

Key words: *Jurgis Kunčinas, Elena Nijolė Bukelienė, postmodernism, magic realism.*

The novel “Tūla” by Jurgis Kunčinas (1947 – 2003) presents the love story of two bohemia representatives in which Elena Nijolė Bukelienė, the literature researcher, notices the features of postmodernism. Postmodernism originated in Germany is distinguished by the characters’ apathy for the world surrounding them, people round about, irony. It becomes the defensive means for the character who is dissatisfied with the present life and he knows that he can not change anything. The characters doubt the God, eternity, their world is decomposed, the life is understood as a game.

The behaviour in Jurgis Kunčinas’ novel is contrary – the main character loves Tūla even after his death, enjoys bohemia. She, irony, the motive of the bat help the main character of “Tūla” to escape the unsatisfying reality. Irony rises from the cheerful lifestyle, artificial relaxation but not from intellectual inducements.

“Tūla” is not a work of pure magic realism since the character does not accept the reality but he escapes it drinking alcohol, seeing himself as a bat. The fact that the motive of the bat is introduced can remind of the confusion of fantasy and reality on which magic realism is based. However, the bat does not perform the function of games in “Tūla” as, for example, the dream in David Madsen’s novel “The Box of Dreams” („Sapnų dėžutė”), the bat is a necessary, important detail for the character.

The subject of the work is J. Kunčinas’ novel “Tūla” and its connection with postmodernism. The problem is that the literature reviewer E. N. Bukelienė relates the novel with postmodernism. J. Kunčinas was affected by the collective subconsciousness but his work is a Lithuanian product and does not have the peculiarity that is characteristic of the German nation which formed postmodernism.

The fact that J. Kunčinas’ “Tūla” is different from the novels written by D. Madsen, Hermann Hesse, Saulius Tomas Kondrotas shows that it is not a postmodern novel, neither it is the novel of magic realism. D. Madsen’s novel “The Box of Dreams” („Sapnų dėžutė“) based on magic realism and S. T. Kondrotas’ novel “Look of a Whipsnake” („Žalčio žvilgsnis“) containing the features of magic realism are characteristic of images of phantasmagoria. The reality is not kind but it is accepted in a lively, optimistic way. In “Tūla“ the main character faces the reality the consequence of which is alcoholism. If the reality and fantasy do not devalue one another in the above mentioned

novels of magic realism, in “Tūla” the fantastic element of the bat is much more important for the character than the real life in Užupis.

The bat is more important for the character since it fills his disadvantages, realizes the dreams. The fact that the main character being identical with the narrator is hiding in the role of the bat, is drinking shows the main character’s weakness, fear, the avoidance of the reality. Friends’ bohemian environment lets him not to think about his problems which remain unsolved.

Haris Haleris, the character of the novel “The Wolf of Steppes” („Stepių vilkas“) by German writer H. Hesse is different. He alone thinks about his trouble, he is emotionally stable, intellectual. The main character’s self-examination is felt in this novel. He is interested in his personality’s advantages and disadvantages. H. Hesse describes the man’s becoming the real “I”, the way of the personality’s development. Meanwhile, the character of “Tūla” only searches for the ways which would help him to escape the problems. Their solution does not seem the proper way for the main character to improve his life, the inner world.

J. Kunčinas’ novel “Tūla” can be called the work of Lithuanian consciousness. At first sight it is possible to find the features of magic realism and postmodernism in it but it would be only the superficial notice. In “Tūla“ the following features: the confusion of the reality and fantasy, irony, the unsatisfying reality which are close to postmodernism and magic realism are based on the main character’s fear, avoidance of the real life, problems, his hiding in the sphere of fantasy.

V. Literatūra

1. Jurgis Kunčinas, *Tūla*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993.
2. Eugenijus Ališanka, „Postmodernizmo ženklai Lietuvoje“, *Miestelėnai: miestas ir postmodernioji kultūra*, Vilnius: Taura, 1995, p.76—83.
3. Arnas Ališauskas, „Tūlos diriguojami menestreliai“, *Literatūra ir menas*, 1997-01-25, p. 5.
4. Jūratė Baranova, „Du postmodernizmai: ‚vokiškasis‘ ir ‚prancūziškasis‘“, *Mūsų postmodernioji modernybė, straipsnių rinkinys*, Vilnius: Alma littera, 2004, p. 11—14.
5. Nerijus Brazauskas, „Magiškas realizmas Antano Vaičiulaičio novelėse“, *Būties harmonijos ilgesys*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 83—102.
6. Elena Nijolė Bukelienė ir kt., „1950-ųjų kartos prozininkai“, *Naujausioji lietuvių literatūra (1988—2002)*, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 129—155.
7. Elena Nijolė Bukelienė, *Proza ties tūkstantmečio riba*, Kaunas: Šviesa, 2004.
8. Terry’is Eagleton’as, *Įvadas į literatūros teoriją*, Vilnius: Baltos lankos, 2000.
9. Wendy B. Faris, „Franz Roh Magic Realism: Post-Expressionism“, *Magical Realism: Theory, History, Community, set of articles* (elektroninė versija) [žiūrėta: 2010-04-15]. Prieiga per internetą: http://books.google.lt/books?id=Zzs_cLhfd9wC&printsec .
10. Raminta Gamziukaitė, „Hermanas Hesse – pasaulėjautos raida ir jos atspindys kūryboje“, *Gimtasis žodis*, 2001, nr. 9, p. 8—16.
11. Ernest’as Gellner’is, *Postmodernizmas, protas ir religija*, Vilnius: Pradai, 1993.
12. Irene Guenther, „Magic Realism, New Objectivity, and the Arts during the Weimar Republic“, *Magical realism: Theory, History, Community, set of articles* (elektroninė versija) [žiūrėta: 2010-04-15]. Prieiga per internetą: http://books.google.lt/books?id=Zzs_cLhfd9wC&printsec .
13. Ilona Gražytė-Maziliauskienė, *Idėjų inventorius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
14. Algirdas Julius Greimas, *Lietuvių mitologijos studijos*, Vilnius: Baltos lankos, 2005.
15. Georg’as Wilhelm’as Friedrich’as Hegel’is, *Dvasios fenomenologija*, Vilnius: ALK pradai, 1997.
16. Hermann’as Hesse’ė, *Stepių vilkas*, Vilnius: Reco Dias, 1992.
17. Frederick’as Jameson’as, *Kultūros posūkis. Rinkiniai darbai apie postmodernizmą (1983—1998)*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002.
18. Vanda Juknaitė, „Apie pastarojo dešimtmečio prozą“, *Žmogus ir žodis*, 2001, nr. 3, p. 29—34.

19. Violeta Kelertienė, *Kita vertus...*, Vilnius: Baltos lankos, 2006.
20. Saulius Tomas Kondrotas, *Žalčio žvilgsnis*, Vilnius: Vaga, 1981.
21. Jurgis Kunčinas, „Žvilgsniai Dievop“, *Tikėti ir rašyti, straipsnių rinkinys*, Vilnius: Aidai, 2002, p. 173—187.
22. Juozas Laurušas, *Akmuo ir šviesa*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.
23. Julijonas Lindė-Dobilas, *Į slėpiningąjį dvasios pasaulį*, Vilnius: Vaga, 1996.
24. Jean’as François’as Lyotard’as, *Postmodernus būvis: šiuolaikinį žinojimą aptariant*, Vilnius: Baltos lankos, 2001.
25. David’as Madsen’as, *Sapnų dėžutė*, Vilnius: Alma littera, 2006.
26. Gediminas Mikelaitis, „Teologinės estetikos apribai“, *Tikėti ir rašyti, straipsnių rinkinys*, Vilnius: Aidai, 2002, p. 280—293.
27. Craig’as Owens’as, „The Discourse of Others: Feminists and Postmodernism“, *The Anti-Aesthetic. Essays on postmodern culture*, Seattle, 1989, p. 57—82.
28. Vytautas Rubavičius, *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003.
29. Joachim’as Scholl’as, *50 žymiausių XX amžiaus romanų*, Vilnius: Mūsų knyga, 2002.
30. Balys Sruoga, *Verpetai ir užuvėjos*, Vilnius: Vaga, 1990.
31. Rimvydas Pranas Šilbajoris, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, 1992.
32. Vygantas Šiukščius, *Mitopoetika lietuvių prozoje: tekstų interpretacija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.
33. Rūta Marija Vabalaitė, *Georgo Hegelio etika*, Vilnius: LEKD Ethos, 2001.
34. Wolfgang’as Welsch’as, „Apibendrinimas ir papildymai“, *Mūsų postmodernioji modernybė, straipsnių rinkinys*, Vilnius: Alma littera, 2004, p. 94—101.
35. Slavoj’us Žižek’as, „Nepadorus postmodernybės objektas“, *Post/modernizmas*, Kaunas: Kitos knygos, 2006, p. 24—37.
36. Илья Ильин, *Постмодернизм от истоков до конца столетия*, Москва: Интрада, 1998.

VI. Anotacija

Toma Mikalajūnaitė, *Jurgio Kunčino romanas „Tūla“: postmodernizmo link. Bakalauro darbas*, vadovas doc. dr. Gintaras Lazdynas, Šiaulių universitetas, Literatūros istorijos ir teorijos katedra, 2010, 38 p.

Toma Mikalajūnaitė, *The Novel “Tūla” by Jurgis Kunčinas – Towards Postmodernism. Bachelor thesis*, academic adviser Assoc. Prof. Dr. Gintaras Lazdynas, Šiauliai University, Department of History and Theory of Literature, 2010, 38p.